

DISCURSOS

LLEGITS EN LA

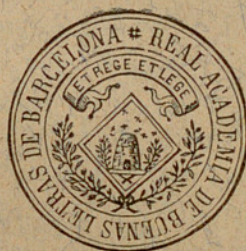
“REAL ACADEMIA DE BUENAS LETRAS”

DE BARCELONA

EN LA RECEPCIÓ PÚBLICA DE

D. RAMÓN MIQUEL Y PLANAS

EL DÍA 19 DE JULIOL DE 1914

BARCELONA

IMPREMTA DE LA CASA PROVINCIAL DE CARITAT
CARRER DE MONTALEGRE, NÚM. 5

1914

DISCURSOS

LLEGITS EN LA

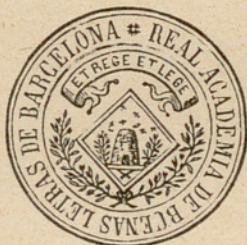
“REAL ACADEMIA DE BUENAS LETRAS”

DE BARCELONA

EN LA RECEPCIÓ PÚBLICA DE

D. RAMÓN MIQUEL Y PLANAS

EL DÍA 19 DE JULIOL DE 1914

R. 6.170

BARCELONA

IMPREMTA DE LA CASA PROVINCIAL DE CARITAT

CARRER DE MONTALEGRE, NÚM. 5

1914

LIBRARY OF THE
DIPUTACIÓ DE BARCELONA
C/ DE LA PAU, 10
08001 BARCELONA

INFLUENCIA
DEL «PURGATORI DE SANT PATRICI»
EN LA LLEGENDA DE «DON JUAN»

Senyors Acadèmics:

Respectuós ab les vostres serenes decisions, fóra temeritat en mí tractar de justificar-me en aquest moment d'haver endreçats mos passos insegurs vers vosaltres, varons preclars, qui haveu fet de l'estudi l'activitat preferida dels vostres esperits. Vosaltres prenguéreu un jorn l'acord d'admetre'm en la vostra honorable companyia, y per mólt que jo cregui immerescuda la mercè que ab tal motiu m'otorgàreu, no dec dubtar de que algú elevat designi hagué d'inspirar la vostra resolució. El meu esperit confús s'abandona, doncs, als designis vostres, fent-se un deure sagrat de no discutir-los; en tant que'l meu cor vos resta agrait per la propicia voluntat que m'haveu significada.

Haveu volgut que fos precisament jo el qui vingués a ocupar en la vostra casa el lloc buit que ab sa mort hi deixà don Marià Aguiló y Fuster: y el nom d'aquest home il·lustre, poeta y erudit eminent, ve a revelar-me quelcom dels vostres propòsits: preveient, tal vegada, quant dificultosa empresa no fóra el cercar un successor que fos digne, per son saber, d'ocupar el setial que deixà en vaga l'Aguiló, haveu optat per cridar-hi al més fervent amador de la seva obra. Haveu cregut, potser, que aquest soc jo. Y això em diu com la vostra decisió nasqué d'un misteriós impuls de cordialitat, y em diu també que'l meu amor pel

Mestre ha pogut fer-me digne als vostres ulls d'un mereixement al qual el meu feble saber no m'hauria mai permès pretendre.

Don Marià Aguiló y Fuster, les ensenyances del qual determinaren en mí, humilíssim deixeble, la vocació d'investigador de la nostra antiga literatura, fou un varó afortunat. Les seves aficions, guiades per un gust exquisit, li obriren dejorn les portes d'aquest «hort de delícies» constituït pels llibres; car ja és sabut que ab ells pot l'home prudent construir-se un paradís artificial y gaudir-hi ab la contemplació de les flors immarcescibles de la saviesa.

Voldria, abans de continuar, disertar breument sobre la llei de delectances que un hom troba en els llibres; voldria retreure aquí algunes de les altes sentències ab que ha estat proclamada la excelsitud del llibre, fent-lo el millor dels amics, el més discret dels consellers, el més poderós instrument de deslliurança humana. Certament, el llibre ho pot tot: millorar els nostres sentiments, y adhuc pervertir-los. Són els llibres una font inestroncable d'ensenyances, car tota la ciencia humana està en les biblioteques y an elles van els segles incorporant-la en el llur etern rodolar; y són els llibres també una mina riquíssima de benaurança espiritual; tant, que qui no coneix el plaer de la lectura, rès no sab de l'únic gaudi susceptible d'enlairar-nos per damunt de les nostres passions..... Emperò ¿quí em mou ara a parlar-vos d'aquestes coses a vosaltres, varons doctes, per a incórrer, com diu la vella sentència llatina, en la vana pretensió d'ensenyar de nedar als peixos?

L'Aguiló fou, no tan sols un d'aquests esperits selectes en qui l'amor als llibres floreix com un bé de Déu, sinó ademés el primer dels bibliòfils catalans de la nostra època. Quan ell transbordà de la mallorquina nau a les platges de la metròpoli, per a no deixar-les ja més sinó eventualment — era això als primers dies de l'any 1844 (1), — la nostra Catalunya començava a deixondir-se, apartant de sí les metzineres influències que l'havien feta jaure ensopida tant de temps. Era aquest desvetllar talment com un primer raig de sol d'una matinada fresca, després d'un hivern de quatre centuries. Les cançons de la terra tornaven a brollar com un devassall d'harmonía en les desglaçades goles dels nostres rossinyols bosquetans; y de la restauració d'aquesta poesia popular n'havia començat a treure ja els primers fruits el nostre Renaixement literari.

No tinc de repetir aquí lo que ja tothom sab de la intervenció considerable que tingué l'Aguiló en aquell moviment renovador de la nostra llengua, y quasi vos diré de la nostra ànima; ni fer la seva lloança com a poeta; ni ponderar la influència benèfica de les seves publicacions d'antics textos catalans; ni retreure a la vostra consideració aquella part feixuga de la tasca encara inèdita del Mestre, traduïda en milers y milers de butlletes ab paraules per al séu DICCIONARI, ab notes per a la seva BIBLIOGRAFIA CATALANA. Essent tot això coses de gran y verdader mèrit, no són, emperò, tan reveladores de la seva personalitat, com la gran passió pels llibres, de que's sentia posseït fins al deliri.

En això que avui anomenem bibliofília, el meu il·lustre predecessor s'anticipà de molts anys als aficionats que després vingueren. Ell fou, l'Aguiló, un veritable definidor a Catalunya de l'amor al llibre, y, durant molt temps, potser l'únic veritable bibliòfil. En materia de llibres la gent d'aquí no tenia, ni podia tenir, gaires pretensions; car el seny utilitari dels catalans de la segona meitat del segle XIX no podia comprendre altre aspecte del llibre que'l de la seva valor en doctrina o com a medi de passatemps. En aquell primer concepte, tant li feia que la ciència li pervingués en francès o en castellà: no ha estat fins als nostres temps que hem sabut paladejar la dolçor d'un tractat de pluviometria, per exemple, escrit en català y bellament estampat Y, per lo que toca a les belles lletres, la nostra burgesia de l'any 70 de la passada centuria se sabia acomodar plàcidament de les noveles per entregues, escrites, naturalment, en mal castellà, y formant eis inevitables «*dos tomos de regulares dimensiones*». Veritat és que això es modificà algú poc ab l'aparició d'aquelles avui inconcebibles edicions dites de gran luxe, en formats quasi ciclopis y tapes rublertes de daurats y coloraines d'un art refinament industrialitzat: emperò, en quant a gust, era això un progrés ben petit.

Si considerem ara al costat d'aquelles publicacions en la llengua oficial, ab les quals els editors barcelonins guanyaren tan copioses sumes de diner, aquelles altres, en català, que'ls nostres escriptors de la primera hora havien d'editar-se ells mateixos (car tothom sabia que no hi havia mercat per a elles), fàcilment se comprendrà quant mesquines podien ésser aquestes edicions «originals» — així són anomenades, com sabeu, a França les primeres impressions de les obres dels contempora-

nis, — estampades generalment en mal paper, mal corretgides y ressentint-se del barroquisme tipogràfic que aleshores imperava en les nostres imprentes.

L'Aguiló fou el primer qui lluità contra tot això. Cal veure no més el seu CANÇONER, fet en lletra gòtica, ornat ab copies d'antigues fustes gravades, y tirat en paper de fil, a dues tintes; y tenir en compte que la composició de caseuna d'aquelles planes era, si no obra de les seves propries mans, resultat de la seva direcció en lo més estricte d'aquest mot. ¿Y per què no, si no hi havia aquí ningú en aquella època, llevat de l'Aguiló, ab prou coneixements de la tipografia gòtica per a concebre el pla editorial d'un semblant llibre? Exactament lo mateix pot dir-se de la seva BIBLIOTECA CATALANA: ¿qui no ha experimentada una agradable sensació davant de les belles proporcions, la ben ordenada tipografia, la excel·lent qualitat del paper de tina d'aquells volums que, en nombre de dotze, són per ara la millor col·lecció d'antics textos de la nostra llengua? Vosaltres, com a lletraferits que sou y habituats al tracte dels llibres, ja sabeu prou de certs volums que no són sense esforç demanats a consulta, per raó d'una antipatia irracional que provoquen en el llegidor: un format antiesfètic, un paper indigne o una tipografia llorda, poden ésser causa d'això. Cap dels llibres que en Marià Aguiló feu estampar a ses despeses pot ésser objectat per un o altre d'aitals defectes: són y seràn sempre veritables exemplars de bibliòfil.

Senyors: si m'he estès un bon xic en parlar d'aquestes coses, no crec que hagi estat sens algú plaer per a vosaltres; car en fer de l'Aguiló la llaor que he feta han degut coincidir els meus sentiments ab els vostres, y la meva inexperiència literaria ha degut ésser suplerta en els cors de tots vosaltres per la fonda veneració que aquesta Academia serva pels homes qui han procurada gloria a la nostra Patria.

Emperò, les lleis d'aquesta docta companyia prescriuen a tot aquell qui arriba, com ara jo faig, per a ocupar un lloc entre vosaltres, que dugui, a faisó de tribut propiciatori als Penats del vostre secular casal, una mostra o altra dels fruits que tingui assolits en la disciplina a que's dedica. Jo he cercat què podia oferir-vos; y veig, al trobar-me ab tan poca cosa a les mans, que la més gran benvolença vostra se'm fa necessaria, y que les bondats de que ja haveu fet objecte al vostre nou company no han pogut fer sinó començar.

Permeteu-me que us transporti, enrera dels temps, a l'anyada 1397 de la redempció del nostre llinatge. Som a Avinyó, en la cort dels Papes, honor que la vila ordenada y feinerada de la Provença comparteix a estones ab la Roma dels Cèsars. Un noble cavaller del Rosselló (català com nosaltres), anomenat en Ramón de Perellós, Vescomte de Perellós y de Roda, ha pres comiat de son senyor, qui per als uns és no més en Pere de Luna, usurpador de l'autoritat apostòlica, y per als altres és en Benet XIII, representant lledesme de Déu sobre la terra.

El cavaller català, a pesar de les moltes prevencions que li han estat fetes y desoïnt els consells dels amics, deixa, a la vigilia de la Mare de Déu de setembre, la Cort pontificia per a emprendre's un viatge singular: duu el propòsit de visitar el Purgatori. Aquesta resolució, de que no voldrà jamai desdir-se, li ha estat suggerida pel desig de saber noves d'un seu antic senyor, el rei Joan I d'Aragó, qui, no feia molt, era passat d'aquesta vida en estranyes circumstancies: la Mort l'havia deturat en lo bo y millor d'una reial cacera; y la silenciosa y poc amable Senyora no havia respectat el cerimonial cortesà pas més de lo que sol respectar les neguitoses ansies dels humils. El Rei deixà sobtadament els negocis temporals, y la seva ànima emprengué el camí de lo inconegut.

Aquest rei Joan no era gaire estimat del seu poble. Això, que ha passat a tants de prínceps desde que'l món és món, deu ésser una gran contrarietat en la ja de si dificultosa professió de rei. Sovint els homes no sabem quin és el millor camí que pot conduir-nos fins als cors dels altres homes. Y d'això en ve que'l regnar no pugui ésser un plaer més que per als tirans, car els reis d'ànima bondadosa han de sentir-se fortament enutjats sota el pes de les reials insignies. Del difunt rei Joan ne murmurava tothom, desde el més gran fins al més xic dels seus sotsmesos: que si havia estat pitjor que Neró; que si Déu devia haver-lo volgut castigar en aquesta vida, enduent-se'l al Purgatori; y altres mil badomeries per l'estil.

Aquestes parleries no deixaren de fer impressió en els mateixos cortesans y íntims del monarca: en Bernat Metge, secretari reial, s'imaginà en la presó rebre la visita del seu senyor difunt y departir ab ell llarga estona; y, per sa part, en Ramón de Perellós formà el projecte, de que ja s'ha parlat, d'anar al Purgatori a saber noves del Rei difunt.

Sempre hi ha hagut al món ànimes crèdules y de fe exaltada,

a les quals ha commogut pregonament la temença de les penes del Purgatori. En la Edat Mitja una llarga tradició venia glosant aquest tema ultra-terrenal, y les admonicions dels predicadors devenien d'una màxima eficàcia sobre aquells impressionables auditoris, gracies a la descripció dels torments que eren infligits a les ànimes per a la purgació de llurs pecats.

La vida de Sant Patrici, patró d'Irlanda, centralitza en un moment donat en aquelles terres boreals, les tradicions sobre el Purgatori. Aquest Sant, segons la pia llegenda, obtingué de Déu, en el temps del seu apostolat per terres d'Hibernia, l'establiment d'un Purgatori, ab la exemplaritat del qual els cors empedreits dels irlandesos poguessin devenir sensibles a les veritats de la doctrina revelada. El Purgatori en qüestió, situat en una cova de Lough Derg, en el comtat de Donegal, fou visitat després per tots aquells qui, contrits de llurs pecats, volien en vida obtenir-ne el perdó subjectant-se voluntariament a la prova de penetrar en l'esmentat pou de Sant Patrici. Els que, a les vint-y-quatre hores d'ésser-hi devallats, conseguïen eixir-ne, se donaven per mundes de tota màcula oprobiosa. Emperò els més no'n sortien.

Estic lluny, senyors, del propòsit d'invasió ab les meves digressions els dominis de la heterodoxia. Per a tranquil·litat vostra diré que la realitat del Purgatori de Sant Patrici quedà reduïda a una piadosa faula desde el moment que, en 1497, el papa Alexandre VI ordenà la destrucció del Santuari de Lough Derg, que una nova destrucció fou encara decretada en 1632, y que, per fi, en 1704 foren prohibits per la Esglesia els romiatges an aquell lloc, que havia donat origen a unes pràctiques supersticioses tan desbaratades (2).

Mes en els temps d'en Perellós la existencia y virtuts del Purgatori d'Hibernia eren coses del tot conformes ab l'esperit de la època. El mateix rei Joan, alguns anys abans de morir, havia percaçat ab interès, y no parà fins a obtenir-lo, un petit llibre contenint la narració del viatge del cavaller Owein al pou de Sant Patrici.

Aquest cavaller irlandès, les aventures del qual foren traduïdes en 1320 al català per Frare Ramón Ros de Tàrraga, visqué vers la meitat del segle XII. La narració llatina, original d'Huc de Saltrey, no ens diu de quina mena eren els pecats del cavaller Owein, ni la llur quantia, per a que'l pes del remordiment l'hagués obligat a emprendre aquell espantable viatge; en

el transcurs del qual vegé y experimentà en sa propria persona els diversos torments que allà baix eren imposats als pecadors, y degué ademés sofrir les tentacions dels dimonis. Emperò ell, per la eficàcia del seu penediment y ab l'adjutori d'una devota oració que per al cas li havia estat recomanada, eixí en bé de tots els perills y del Purgatori, havent obtinguda la completa remissió de les seves culpes.

Aquesta mateixa empresa del cavaller Owein era la que'l nostre Ramón de Perellós se proposava dur a terme. Partit d'Avinyó, com s'ha dit abans, feu via vers París y Calais; s'embarcà per a l'Anglaterra, y d'aquí per a Irlanda. Un saulconducte de que l'havia proveït el rei anglès y les relacions que ja tenia en les corts reials, li havien facilitat aquesta primera part del seu viatge.

Ja tenim, doncs, el nostre home, com qui diu, a les mateixes portes del Purgatori. Permeteu-me ara una digressió.

L'autor del *Quixot*, ab aquella seva genial intuïció que li donà lloc a descriure la generosa follia del seu cavaller d'una faisó més veritable y humana sens dubte que no ho faria un alienista del nostre temps, ens ha posat en camí d'explicar-nos el procés mental d'un d'aquests visionaris qui, a favor de la exaltació d'un ideal social o religiós, logren veure totes aquelles coses per les quals la llur imaginació es daleix. Així, quan ens diu Cervantes que, a l'empendre's el seu enginyós aventurer la visita a la cova de Montesinos, «tenia gran deseo de ver a » ojos vistas si eran verdaderas las maravillas que de ella » se decían», hem d'entendre que Don Quixot no dubtava de la certitud de lo que's contava, sinó que volia veure aitals meravelles ab els seus propis ulls. Y de fet vegé tot lo que desitjava veure, quan, al fer un punt de repòs en la devallada, aprofitant el primer replà que la cova li oferia, enrotllà en forma de tortell la corda que desde dalt li amollaven, s'hi assegué al damunt, y «de repente — són paraules de Don Quixot — sin pro- » curarlo, me salteó un sueño profundísimo, y cuando menos lo » pensaba, sin saber cómo ni cómo no, desperté de él y me » hallé...», etc.

Convé fer notar que aquesta becaina tan involuntaria com oportuna és un element essencial en materia de visions. Els primitius visionaris tal volta no's donaven compte d'això — el cavaller Owein no va pas notar-ho en si mateix, o al menys prescindí d'aquest detall el seu cronista Huc de Saltrey; — em-

però en Perellós ne pogué ja tenir plena consciència: «Lavors » me posí a seure lo pus bell que yo poguí — diu — e a cap de » pessa, casi de enuig me adormí, per la gran engoixa que » havia hauda». Aquest mateix fenomen havia d'ésser observat per en Ricart Stanihurst, en 1637, quan pogué escriure que'ls visitants del séu temps no obtenien ja el benifet de les visions al penetrar en el Purgatori de Sant Patrici, y si únicament experimentaven una irresistible passió de són.

Permeteu-me, senyors, que ab tota discreció y reserva vos digui que jo no he pogut creure mai que en Perellós hagués realitzat la visita que'ns conta. No, ell no podia de cap manera entrar en el Purgatori de Sant Patrici per una vana tafaneria com la que l'impulsava: la institució del pou miraculós responia a necessitats més greus. Si ell hi hagués arribat a entrar, li hauria esdevingut segurament lo que en 1497 hagué d'ocórrer a un monjo holandès d'Eymstad, el qual romangué tota una nit dintre de la cova, arrupit, tremolant de por en la expectativa de veure arribar els dimonis. Emperò l'endemà, quan li tornaren a obrir la porta, pogué eixir del Purgatori sense haver tinguda la més petita visió. Fou a conseqüència del report d'aquest monjo al Sant Pare Alexandre VI, que va ésser ordenada, com he dit, la primera destrucció del santuari y gruta del Patriarca irlandès.

No; en Perellós no hi entrà en el Purgatori de Sant Patrici. Y la prova més manifesta d'això que vos dic està en que, per a explicar la seva visita, se serví de la mateixa narració que del séu viatge havia feta el cavaller Owein. Per a dir-ho sense eufemismes: el cavaller rossellonès s'atribuí lliberalment, com si li hagués passat an ell, tot lo que sobre la materia duia aquell llibret que, un jorn, el rei Joan li havia encarregat que li cerqués. Se tracta, doncs, d'un plagi cabal, comprovat, sense atenuants de cap mena; y, per tant, la narració que en Perellós feu del viatge al Purgatori de Sant Patrici no té d'original sinó les interpolacions, ben determinades ja, que's cregué obligat a produir en la relació del séu predecessor. Les principals d'aquestes intercalacions són: en primer lloc, la seva propia biografia; además, la descripció fantasista del país d'Hibernia; y, per fi, l'encontre que en el Purgatori feu del Rei son senyor y d'altres personatges secundaris. Entre aquests és de remarcar una neboda del Vescomte, anomenada Dolça de Carles, de la qual diu que la pena major que li havia tocat

era per haver-se pintat la cara quan vivia. El món, senyors, és molt antic...

En aquest punt se'm fa precis abandonar en Ramón de Perellós, deixant-lo tranquil y refiat de que ningú per un mai més no havia de posar en dubte la seva anada al Purgatori. Era la seva confiança, com haveu vist, un xic excessiva, y no prevegé pas el càstig que se li esperava per raó d'aquella entremaliadura literaria que li havem pogut comprovar (3).

La narració del suposat viatge d'en Perellós fou traduïda al llatí en 1621 per un irlandès anomenat O'Sullivan. Aital traducció figura inclosa en el llibre *Historiae Catholicae Iberniae compendium* que aquell autor compongué y feu estampar a Lisboa, dedicant-lo al rei Felip IV. Ja no cal dir que'ls detalls autobiogràfics que'l Vescomte rossellonès intercalà a la primitiva historia passaren integres al text llatí; y lo mateix ocorregué ab la noticia relativa a la neboda d'en Perellós (el nom de la qual fou convertit en Aldonsa Carolea al ilatinitzar-se), y que aquell tingué la fantasiosa idea de col·locar entre els hostes del Purgatori.

El llibre d'O'Sullivan caigué poc després a les mans d'un capellà madrileny, el doctor don Juan Pérez de Montalván, qui, impressionat per la singular aventura d'en Perellós y coneixent per altra part la historia d'Owein, compongué ab aitals elements una novela devota, ab el títol de *Vida y Purgatorio de San Patricio*, la cual fou estampada per primera volta en 1627. Emperò, com sia que la historia de l'Owein y la d'en Perellós són substancialment (y fins en la lletra) una mateixa cosa, en Montalván feu dels dos personatges un de sol, al qual anomenà Ludovico Enio (4).

Parlem-ne un poc d'aquest Enio, a qui el seu progenitor literari, a fi de conciliar les dues versions, feu natural d'Irlanda, encara que nodrit a Perpinyà desde sa menor edat. Convenia als propòsits d'en Montalván fer viure al seu personatge una existencia borrascosa, esmerçada en tota mena de crims y malvestats, a fi de justificar als ulls dels llegidors la resolució que després havia de pendre de visitar el Purgatori y fent així més palesa la exemplaritat d'aital visita. Ludovic Enio resultà, doncs, un compost de tota llei d'iniquitats: jugador, lladre de camins, enganyador de dones, homicida, no tem cap poder humà ni diví. Aital ens el dona a conèixer, en lo psicològic, la novela d'en Montalván. En lo extern y episòdic ens el fa

descendir de noble llinatge, ens el mostra resident de primer al Rosselló y després a València, y, per fi, el posa al servei del rei de França; circumstàncies que concorden ab la biografia d'en Ramón de Perellós. Y encara fa més el novelista madrileny: transforma la neboda del Vescomte, aquella na Dolça tan amiga de compondre's y embellir-se, en cosina d'Enio, y la fa monja, per a que'l séu cosí la robi del convent y se la endugui a córrer món. Així, donada la imprecisió en que romàn la personalitat del cavaller Owein en la primitiva llegenda del Purgatori, resta el noble rossellonès (y heusaquí el càstig del séu plagi) com a única base històrica d'aquell Ludovic Enio, malvat y sacrileg. ¿Qui havia de dir-li a l'imprudent Vescomte que, ab el temps, se veuria convertit en un èmul o competidor del *Don Juan* imaginat per Tirso?

No sembla viable, en el moment actual, una nova hipòtesi que vingui a regatejar al fecondíssim frare mercedari la glòria d'haver escrit *El Burlador de Sevilla y Convidado de Piedra*. Tot ens inclina a creure que Tirso de Molina compongué el séu drama devers l'any 1620, potser abans, potser després. (La edició més antiga que se'n sab és de 1630, de quan ja fra Gabriel Téllez havia mort.) També pot donar-se per suficientment escatida la qüestió dels orígens poètics de la més afortunada creació del teatre espanyol: sembla que'ls diversos elements que han pogut concórrer a la formació de la llegenda de *Don Juan* preexistien separadament en el folklore peninsular. Obra de Tirso fou, doncs, y ben meritoria per cert, la formació d'un tipus sintètic del personatge, ab el séu *Burlador*, la fusió dels diversos temes tradicionals en una sola faula dramàtica y la localització d'aquesta a Sevilla.

Doncs bé, sense que lo que'm proposo aduir contradigui per a rès cap de les adquisicions de la crítica contemporània, entenc que cal treure de l'oblit en que l'han deixat fins ara els donjuanistes, el llibre de la llegenda del *Purgatori de Sant Patrici* d'en Pérez de Montalván, y, ab el llibre, aquell Ludovic Enio, que feu sa aparició en el món de les lletres quasi al mateix temps que'l celebrat personatge de Tirso, al qual fins podria ésser anterior, encara que això sembla lo menys probable. De totes maneres, és tan gran la dissemblança literària entre la novel·la d'en Montalván y el drama de Tirso, que una influència d'aquesta sobre aquella, o al revés, s'ha de tenir per molt improbable. Se tracta, positivament, de dues creacions distintes, encara que

germanes. Un comú origen sembla unir-les: el fons de tradicions populars de que abdúes se nodreixen. Emperò Tirso, temperament dramàtic per damunt de tot, dugué l'acció del séu *Burlador de Sevilla* vers el desenllaç teatral que li brindava el tema folklòric del convidat de pedra; Montalvàn, en canvi, se decantà vers la solució didàctica y exemplar que li oferien els precedents literaris del viatge al Purgatori.

Ens trobem, doncs, en presència d'un altre tipus del *Burlador*, coexistent desde un principi ab el de Tirso en les lletres castellanes, y que no ha deixat de tenir la seva influencia en la evolució ulterior del *Don Juan*. En efecte, segons he deixat establert en un llibre publicat no fa gaire, l'argument de la novela d'en Pérez de Montalvàn fou portat al teatre successivament per Lope de Vega y per Calderón. El drama religiós d'aquest últim, escrit en 1635, y intitulat *El Purgatorio de San Patricio*, conserva tots els elements essencials de la novela, adaptats, com se comprèn, a les exigències del medi teatral. Del mateix autor se coneix encara una altra obra, *No hay cosa como callar* (1638), en que'l tipu de Don Juan apareix lligat a una trama calderoniana, seguida d'un desenllaç que no té absolutament rès d'ultramondà. Calderón, en aquesta obra, no tan sols insisteix sobre Tirso, sinó també sobre Montalvàn (5).

Y encara, apart d'això, el desplaçament ulterior del *Don Juan* vindrà a posar-nos de manifest noves coincidències d'aquesta llegenda ab la del *Purgatori*, com per a fer més palesa llur unitat essencial. Així veurem, temps a venir, que si en l'obra de Tirso Don Juan no toca per a rès les dones de religió, en arribant a Molière ja no's mostra tan escrupulós en aquest punt. La Donya Elvira del còmic francès ha degut rompre els séus vots, deixant-se robar del convent per Don Juan; y quan aquest l'abandoni, cercarà altra volta en el retir, en la oració y en la penitència la expiació de les seves culpes. Molière pogué conèixer el llibret d'en Montalvàn, que fou traduït al francès en 1638 (també el podia conèixer per alguna de les nombroses edicions castellanes), y pendre d'allà, o del drama de Calderón, l'exemple de la monja Teodosia, enganyada y raptada per Enio. Aquest episodi adquireix després tanta importància a través de les composicions escèniques d'en Dumas y d'en Zorrilla, que avui ens semblaria incomplet el *Don Juan Tenorio*, sense la figura femenina de Donya Agnès, la monja filla del Comanador de Calatrava. Y, no obstant, aquesta manca del tot en la creació original de Tirso (6).

D'una semblant manera, l'episodi macabre de les exequies de Don Juan presenciades per ell mateix, y que tant de relleu havia d'adquirir tractat per Espronceda y pels susdits Dumas y Zorrilla, no procedeix pas de Tirso; en canvi, en la historia d'Enio, segons en Moltalván, ja consta que aquell rebé d'una manera misteriosa l'anunci escrit de ses propries funerals exequies (7).

Aquestes particularitats són, al meu entendre, una prova de la influencia literaria del *Purgatori de San Patrici* en la evolució, posterior a Tirso, de la llegenda de *Don Juan* (8).

¿Les conclusions de tot això? Ni una, senyors acadèmics, ni una. Guardí'm la Providencia Divina de sotseriure ab el meu nom obscür una flamant teoria donjuanesca. Les observacions que m'he pres la llibertat de comunicar-vos podrán ésser, tot lo més, novells punts a dilucidar dintre els antecedents literaris del *Burlador*; potser aquesta meva disertació vingui a enfortir els arguments que avui se donen en pro de l'origen folklòric de la magna creació de fra Gabriel Téllez; y, en darrer terme, no'm semblaria del tot impossible, que, per aquesta via, arribessin els erudits a senyalar les llegendes llatí-eclesiàstiques de les visions d'ultra-tomba, com la única font literaria de tots els *burladors*, impenitents o contrits, que la humanitat pecadora s'ofereix per a escarment a sí mateixa (9).

Y ara, senyors, al considerar termenada la meva tasca d'avui, no puc amagar-vos la meva satisfacció: m'en sento el cor alleugerit, com quan un hom respira fort a l'assolir el terme d'una penosa pujada.

Sospito que'l vostre goig és encara major que'l meu, després del sacrifici que vos he imposat d'acompanyar-me. ¡Emperò, ja he acabat!

NOTES

(1) [Pàg. 6]. El doctor Rubió y Lluch ha il·lustrada puntualment y complida la historia dels primers temps de la Renaixença literaria de Catalunya, en el pròleg del vol. IV de *Lo Gayter del Llobregat* (Barcelona, 1902). Allà pot veure-s la part que cada un dels precursors tingué en aquell moviment sentimental que tantes conseqüències havia de produir per a la nostra Patria. Per lo que fa a En Marià Aguiló, consta (pàg. XVIII) que arribà a Barcelona el 4 o el 5 de janer de 1844, y que vingué recomanat a En Joaquim Rubió y Ors, la fama poètica del qual era ja pervenguda a noticia de l'Aguiló; aquest, en una poesia seva, expressa l'admiració que sentia pel *Gayter*, desde Mallorca estant.

En altre lloc he feta llista de les publicacions de textos antics que devem a l'Aguiló (*), comprenent-hi la seva *Biblioteca Catalana* (12 volums), la *Bibliotheca de obretes singulars del bon temps de nostra lengua materna, estampades en letra lemosina* (2 plagues), el *Cançoner de les obretes en nostra lengua materna mes divulgades durant los segles XIV, XV y XVI* (un gros volum) y la *Vida de Sant Anthiogo* (un únic volumet d'una Biblioteca Catalana Popular, que no fou continuada).

(2) [Pàg. 10]. Un autor modern (Philippe de Félice, *L'autre Monde; Mythes et légendes; Le purgatoire de Saint Patrice*; Paris, 1906) ens ofereix (pàg. 13) la descripció de l'estat actual del santuari de Lough Derg:

«Le Purgatoire de Saint Patrice se trouve assez loin de la côte, et le bac qui, pendant la saison des pèlerinages, transporte les visiteurs, reposait encore sous un hangar de planches. Nous ne savions trop comment faire la traversée quand notre guide nous rappela fort à propos qu'il avait son canot amarré à quelque distance. Au bout d'une demi-heure nous débarquions dans le sanctuaire. Il était complètement désert, ce qui nous permit de le visiter à loisir, sans craindre de froisser personne et de manquer ainsi à la prudence qu'on nous avait soigneusement recommandée.

»Les bâtiments actuels ne présentent aucun intérêt. Ce sont des constructions modernes et sans originalité. Deux ou trois chapelles et des logements pour les prêtres et les pèlerins occupent la plus grande partie de la surface de l'île. Les intervalles ménagés entre ces divers édifices forment de petites places couvertes de mauvaises herbes et de cailloux. L'une d'elles est ornée de deux statues représentant la Vierge et Saint Patrice. Le vieil Irlandais ne nous cacha pas l'admiration profonde qu'elles lui inspiraient. Notre impression fut moins favorable.

(*) *Bibliofilia; Recull d'estudis, observacions, comentaris y notícies sobre llibres en general y sobre qüestions de llengua y literatura catalanes en particular* (Barcelona, 1914); pàg. 60.

»Un peu plus loin, on aperçoit un monticule au sommet duquel se trouvent un pilier de pierre et une ouverture ronde, qui semble la margelle d'un puits. Elle éclaire un souterrain de forme circulaire, sorte de hutte construite en pierres, et dont la voûte en encorbellement a été recouverte de terre et de gazon. Cette cave est probablement la reproduction fidèle de l'ancienne grotte, depuis longtemps comblée. Les pèlerins y pénètrent par un passage latéral, après avoir traversé, pieds nus et sur les genoux, un espace rocailleux nommé les *lits des saints*. C'est un des rites essentiels de la pénitence extrêmement dure imposée aux visiteurs du Purgatoire. Il est précédé et suivi de longues oraisons dans les églises, spécialement dans celle qu'on appelle *la prison*. Les fidèles, sous le nom de *stationers*, y entrent à sept heures du soir. Les hommes sont placés d'un côté, les femmes de l'autre. Ils restent vingt-quatre heures sans manger ni dormir, mais ont la permission de boire de l'eau.»

El mateix autor, en altra part del seu llibre (pàg. 52) refà la historia del santuari de Sant Patrici. Si s'ha de creure lo que diu Esteve Forcartel, escriptor francès del segle XVI, ja el rei Arthur feu la devallada a la cova miraculosa. La notorietat d'aquesta comença ab l'aparició de les aventures del cavaller Owein, que fan penetrar el mite del Purgatori de Sant Patrici en la literatura, deixant d'ésser únicament una tradició local. Desde els principis del segle XIII, Cèsar d'Heisterbach aconsella als qui no tenen fe en les penes del purgatori que vagin a Lough Derg.

Un dels més antics pelegrins coneguts — continuà escrivint el senyor Félice — és tal volta un francès anomenat Godalh, que vingué a la gruta en 1248. Emperò el text manuscrit de la seva visió que'n cita, encara inèdit, no és sinó una traducció llenguadociana de la *Visió de Tnugdál* (vegi-s el meu vol. citat de *Lleg. de l'altra vida*, pàg. 275); el nom Godalh se relliga fàcilment ab el de Gaudal (= Tundal, Tuglat) d'una de les versions catalanes (*). Altres degueren ésser, a continuació, els visitants del Purgatori; emperò els primers documents històricament certs que'n possehim són els testimonis expedits en 24 d'octubre de 1358 pel rei Eduart III, a favor de dos italians, Malatesta Ungarus de Rimini y Nicolau de Beccariis, de Ferrara. Milo, arquebisbe d'Armagh, recomana en 15 de març de 1365 al prior de Lough Derg els visitants Joan Bonham y Guidas Ciffi. Per la mateixa època Sir Guillèm Lisle passa algunes hores en la Cova de Sant Patrici, y diu que, com ocorregué a altres més endavant, li vingué, a l'ésser dins, una gran fretura de dormir, y que va passar tota la nit somniant coses monstroses, de les quals no'n va recordar res quan, a la matinada següent, tornà al defora altra vegada.

En aquest indret, cronològicament, correspòn situar el viatge apòcrif del nostre Perellós, acreditat històricament pel saulconducte del rei Ricart III, datat del 7 de setembre de 1397.

En 1408, viatge del baró ungarès Llorenç Rathold; les seves aventures han estat impreses no fa molt, segons un manuscrit llatí. En 1409, hi entrà Guillèm Staunton, del qual també existeix la narració de la seva visita, impresa modernament. Y per fi, entre els darrers pelegrins del segle XV, cal fer esment de dos capellans lionesos, Joan Garhí y Francese Proly, acompanyats d'un llur servent.

(*) He dit en altra part del mateix volum (pàg. X) que cal veure en la *Visió de Tundal* o *Tnugdál* un estat més avançat de la mateixa llegenda d'Owein. També he deixat establert en el meu *Estudi històric y crítich sobre l'antiga novel·la catalana* (pàg. 93) que la narració de Tundal és en substància la mateixa d'Owein, no diferint d'aquesta sinó en els detalls.

A tot això, l'esperit del Renaixement havia feta més escèptica la gent lletrada. Erasme creu que la llegenda del Purgatori té els seus orígens en la falla pagana de l'antra de Trofonius. Ricart Stanihurst diu que ja en el seu temps no's produeixen visions en la cova de Sant Patrici. La ruina de les antigues creencies sembla venir confirmada per la primera destrucció, en 1497, del famós Santuari, a conseqüència del viatge infructuós del Monjo d'Eymstadt (Holanda); aital destrucció, ordenada pel Papa Alexandre VI, fou realitzada ab gran pompa, el mateix dia de la festa de Sant Patrici.

Emperò la fama del santuari persistí encara ab tal força, que durant dues centurries més no feu sinó augmentar; les multituds de pelegrins cresqueren de tal manera, que'l govern anglès, alarmat per aquella nova explosió de popularitat, se vegé constret a ordenar una segona destrucció del Purgatori, en 1632.

Això no bastà encara: en 1704, fou precisa una més enèrgica intervenció del govern, y el romiatge al lloc de Sant Patrici fou prohibit, sots pena d'una penyora de deu shillings, o d'ésser açotat públicament l'infractor que no les pagués. Mes, així y tot, la devoció a la famosa cova no mimvà; lo únic que feren fou transportar el forat d'entrada a una altra illa més allunyada de la costa.

El senyor Fèlice, després d'aquesta exposició històrica, y en vista dels resultats del seu viatge de l'any 1905 a Lough Derg, que abans he transcrit, no sab sinó admirar-se de la vitalitat y persistència, segles a través, de la llegenda del Purgatori de Sant Patrici.

(3) [Pàg. 13]. Totes les referencies sobre Ramón de Perellós y el seu llibret del *Viatge al Purgatori* procedeixen del nostre volúm de *Llegendes de l'altra vida* (Barcelona, 1914), el qual conté, ademés del text català original d'en Perellós, la primera versió catalana del *Viatge d'Owein*, deguda a Fra Ramón Ros de Tàrraga (1320).

(4) [Pàg. 13]. Heus aquí la historia de Ludovic Enio, aital com ens la explica en Joan Pérez de Montalván en el seu llibret intitolat *Vida y Purgatorio de San Patricio* (Barcelona, 1628). Es això tot el capítol VI del llibret en qüestió:

«Nació en la isla de Hibernia Ludouico Enio: si bien apenas auia entrado en los primeros años de la puericia, quando dexò su patria, por auer sucedido a sus padres vn fracaso tal, que les obligò à salir con toda prissa de Irlanda hasta llegar a Perpiñan, Ciudad del Rey de Francia: de cuyo amparo se valieron en aquella ocasion. Fue Ludouico moço de muchas prendas en lo que toca a la sangre: porque esta la heredò de sus passados; pero de tan mala inclinacion en las costumbres, que deslucia su claro origen con su ciuil y barbara trauesura. Muriò su madre de su parto, quiza por empeçar a viuir matando; y a los quinze años le faltò tambien su padre; que era quien le tiraua del freno en sus desgarros, ya con el castigo, ya con el consejo, y ya con sola su presencia; que para temblar los hijos de sus padres, no es menester oirlos, sino tenerlos. Viose Ludouico recien heredado, moço, y libre de todas maneras, y empeçò por los primeros escalones del destraimiento, que son amor y juego, a derramar su hazienda tan indignamente, que daua que dezir no solo a sus emulos, sino a los mismos que le ayudauan en sus desenfados: que con este nombre se stuelen paliar las infamias de algunos moços. Dexaronle sus padres bastante hazienda para poder no solo luzir, sino auentajarse entre los Caualleros de su porte. Pero como el juego continuado es lima sorda,

que sin sentir abrasa y consume los mas gruesos patrimonios, dentro de pocos meses dio Ludouico tan mala cuenta del suyo, que ya para sustentarse auia menester pedir baratos a los que ganauan donde el auia perdido: y si no se lo dauan con mucha liberalidad, quitarlo por fuerça; si bien esto segundo hazia aun mas facilmente que lo primero.

»Quien no tiene oficio, ò modo para ganar lo necessario de cada dia, y quiere andar tan luzido como los otros, fuerça es que no ha de elegir medios hónrosos; y no es disculpa dezir, que es bien nacido, y ha de portarse como tal: que tambien para los bien nacidos, y mal afortunados ay vna pica en Flandes, y vn mosquete en Italia.

»Ludouico en efeto acompañado de otros semejantes a el (que para tales facciones nunca faltan amigos) capeaua de noche; y si alguno por su desdicha defendia el dinero que lleuaua, perdia juntamente con el dinero la vida. Dissimuló la justicia (que tambien dissimula) algunos destos delitos, por ver si se cansaua de empeñarles en hazer con el vn desaire; que como auian conocido a sus padres, y actualmente tenian presentes sus deudos, deseauan, que se quietasse, y conociesse: que el sufrirle, mas era lastima de su persona, que miedo de sus temeridades. Sucedió pues, que acabandole de ganar vn alguazil, y no de los mas bien acondicionados, cantidad de oro y plata, sin advertir, que era su perdicion, le dixo mil infamias: a lo qual callò el tal ministro: que quien gana por todo passa, y quien pierde no ofende. Pero como Ludouico le pidiesse barato, y el le diesse quatro escudos, pareciòle era poco para la perdida que auia hecho, y antes que lo metiesse en la faldriquera echò las manos al dinero, matando primero vna luz que estaua a su lado, y le quitò no solo lo que le auia ganado, sino lo que el traia para perder; saliendo de allí, diciendo, que si se sentia con bastante brio, se lo fuesse a pedir a la marina. Dexole el alguazil por aquella noche; y a otro dia picado de la supercheria hecha a su persona, y de la cantidad del dinero, tratò de hazer todas las diligencias posibles para prenderle, dando cuenta al Corregidor de los grandes delitos que tenia sobre la bellaqueria que con el auia vsado. Y como los pecados hechos contra ministros de justicia, aunque sean veniales, traen consigo arrastrando la vengança, quanto mas los que de suyo son pesados, Ludouico temió, y procurò guardarse mientras duraua la pesquisa, retirandose para estar mas seguro a vn monasterio de monjas, que estaua ocho millas de Perpiñan: donde en compañía de su Vicario estuuò recogido con todo secreto.

»Auia en este Conuento vna monja prima suya, con quien se crio, y assi por su orden estaua regalado, y seruido con extremo por ser vna de las monjas de quien en la casa se hazia mas caso.

»Era Ludouico despues de sus malas inclinaciones, tan liuiano en la parte de la voluntad, que no miraua cosa, que no apeteciesse por imposible que la imaginasse. Viendo pues a su prima hermosa, y aunque consagrada a Dios, compuesta y aseada; y que por estar en el campo, no tenia mas entretenimientos, que estarse con ella: porque con el achaque del parentesco baxaua a la red a todas horas con permission de la Abadesa, se resoluió a solicitarla, empeçando por el primer escalon, que es dezir, que solo queria quererla: cosa que las mugeres oyen facilmente, pareciendoles, que en dexarse querer, no se ofende su recato, como si su natural fuesse tan fuerte, que viendose querer, no agradeciesen: agradeciendo, no amassen; y amando, no se arrojasen a qualquier desatino. El exemplo tenemos en las manos, pues el trato, la ocasion, la sangre, y el dexarselleuar de los alagos, que al principio escuchaua de burlas, vinieron a turbar los santos propósitos,

y forçosas obligaciones de Teodosia (assi dissimularemos su nombre) tan de veras, que sin mirar, que era esposa del mejor Esposo; y que era poco castigo tragarla viua la tierra, para satisfacer vn agrauio tan manifesto a su honestidad, a su estado, a su nobleza, y a la palabra que auia dado al cielo desde sus primeros años, se determinò a consentir en los ruegos y engaños de su primo; que la persuadiò a que vna noche le dexasse entrar dentro, o con las llaues propias, o con otras que el solicitaria, y entre los dos tomarian las joyas de mas precio que auia en la casa, y con ellas se irian a España, donde libres de todo peligro sin ser conocidos se casarian.

«La muger amando en nada mira; triste de aquella que antes de arrojarle no mira lo que despues no puede remediar arrepentida. Teodosia en efeto, sin aduertir el sacrilegio que cometia, se rindiò al parecer de su primo; que embiando a llamar dos amigos, de quien se fiaua, para que le ayudassen, entrò en el monasterio; y despues de saquearle de lo mas importante, y sacar juntamente a la engañada Teodosia, antes que amaneciesse, ni se echasse menos el robo, se hallaron, en dos cauallos que tenian preuenidos, doze leguas de alli, y a pocos dias en España. Escogió Ludouico para lograr mejor sus intentos a Valencia, donde pararon, y descansaron del viaje; si bien Teodosia cada instante estaua mas cansada, y arrepentida de su infame resolucion: que los gustos humanos son fimeras, que a penas passa su juridicion de vn dia; o son como la liuiana belleza de la rosa, que mira el tumulto donde tiene la cuna. Viase Teodosia en tan distinto estado del que pocos dias antes auia tenido, passando de la mayor cumbre de la dicha al extremo mayor de la desventura: que es nuestra naturaleza tan grossera, que ha menester perder el bien para saber estimarle con decoro. Viase sin la quietud de su celda, y sin la compañía de sus monjas, ofendido su Esposo, no solo con zelos imaginados, sino con ofensas executadas; la perdida honra le seruia de gusano viuo en el coraçon, que la estaua royendo las entrañas; el poco remedio que tenia su ya cometida temeridad, vnas vezes la compungia, y otras la desesperaua: y sobre todo el agrauio hecho al Cielo affigia su alma con mil generos de miedos, y confusiones; y mas quando descubrió el modo y trato de su primo: porqué como los polos de su inclinacion eran la gula, el amor, y el juego, al primer año se hallò tan pobre, acabado, y menesteroso, que huuo de apelar, para poder vandearse, a la cara de su prima; a quien dio a entender gustaria, que se fingiesse su hermana, y no su dama. Lo primero, para assegurararse de la justicia. Y lo segundo, para que los galanes de aquella Ciudad tuuiesen mas achaque de solicitar su hermosura a costa de su dinero: porque el por entonces no conocia mas hazienda, que sus muchas partes, y celebrada hermosura, que era el mejor caudal, y mas saneado, mientras no quebraua con el tiempo. No puede encarecerse con quantas lagrimas oyò Teodosia el vltimo golpe de su desdicha, viendo, que con quanto auia hecho por su infame primo, aun no auia grangeado que la sustentasse; y que no solo queria, que ella buscasse su vida, sino que la buscasse para el a costa de su cara: accion la mas indigna que puede hazer vn hombre que viue entre los otros; si bien no es Ludouico solo el que lo haze, que por no trabajar ay muchos Ludouicos en el mundo. Resistiole al principio Teodosia, porque era sacar de su quicio su recato hazerla comun a otros deseos: pero como la necesidad quando tira mucho la cuerda, rompe y arrastra con la mayor virtud, viendose pobre, en tierra agena, y con vn hombre a quien temia por sus amenazas, o por su condicion, tratò de darle gusto, haziendole a los que la galanteauan.

»Desta suerte anduuo Teodosia por toda España, hasta que al cabo de diez años viendo tan a peligro su vida, y lo que mas la apretaua, la de su saluacion, cansada ya de sufrirle, y de passar por tantas afrentas, tratò con todo secreto de confessarse con vn santo varon, que entonces assistia en vn pueblo de Andaluzia; a quien dio cuenta de su vida, y rogò con infinitas lagrimas la remediase, apartandola de la compañía de aquel hombre. Tenia este Religioso dos hermanas en vn Conuento del mismo lugar; y lastimado de su llanto, y de su persona (que su cara, conuersacion, y talle manifestauan bien claramente su nobleza) hizo, que la recibiesen por criada del Conuento; donde se quedò a pesar de Ludouico, haziendo tantas, y tan continuas penitencias, que granged la tratassen no como a criada, sino como a Santa mientras viuio, que fueron seis años, acabando con la muerte mas exemplar, que hasta entonces se auia visto. De cuyo fin podemos colegir, que su diuino Esposo templaria su justo enojo: porque tiene tan blando el coraçon, y tan abiertas las entrañas, que con vn suspiro, y media palabra se da por vencido de su Misericordia.

»Encarecer los hurtos, homicidios, y atrocidades, que Ludouico hizo por espacio de ocho años despues de quedar viudo de Teodosia, fuera hazer libro aparte de su vida. Y assi por abreuiar, digo, que al cabo deste tiempo boluio a Perpiñan; donde con la edad y mudança de rostro de ninguno fue conocido, fuera de que los mas de sus contrarios eran muertos. Y como huuiesse vna compañía de soldados assentò plaça entre los otros, mas por executar a su saluo sus infamias, que con ansia de seruir a Estefano, que entonces era Rey de Francia. Ofreciose venir a las manos con los enemigos; y como de suyo era brioso y arrojado, anduuo tan bien en aquella y otras ocasiones, que muerto el Alferéz, le dieron su vandera, que le siruio aun de mas empeño en sus trauesuras: porque con el apoyo de su valor, y la preeminencia de oficial de su Magestad hazia secretas y publicas mil supercherias con todos. Mas Dios, que le tenia sin duda predestinado para si, lo traçò de suerte, que le abrio los ojos del alma, quando mas ageno estaua de remedio.

»Sucedió pues, que yendo a deshora a matar a vn hombre, no porque le huuiesse ofendido, sino porque se lo auian pagado (que tambien se vsa matar sin colera) como no le hallasse en su casa, se resoluiò, por cumplir su palabra, a esperarle hasta que viniessse. No ay en el mundo horas tan penosas, como las que vn hombre passa esperando de noche y solo; porque se le vienen a la memoria quantas cosas buenas, y malas ha hecho en el discurso de su vida, digolo, porque estando nuestro Alferéz esperando al que en su pensamiento ya estaua difunto con alguna suspension, porque no se acordaua de cosa buena que huuiesse hecho, y la que hauia de hazer no era de las mejores, le pareció, que por encima del sombrero le andaua vna cosa, que aunque pequeña, hazia ruido; y apartandose vn poco del lugar donde estaua, alçò los ojos, y vio vn papel, que andaua por el aire, sin que acabasse de caer en el suelo. Y admirado de aquella nouedad empeçò a querer alcançarle yendo tras el por todas partes; y empeñose de suerte en esta diligencia, que a poco rato se hallò fuera de la calle; y quando boluio a ella, ya el hombre que esperaua, se auia entrado en su casa: y aunque Ludouico le llamò vna, y muchas vezes, no quiso baxar rezeloso de alguna aleuosia. Fuese Ludouico a su casa, remitiendo a la siguiente noche la execucion: y passosele todo el dia en pensar, que misterio podia esconder, que vn papel anduuiessse tan cerca de sus manos sin ser possible cogerle. Pero como su arrebatada condicion no

sabia temer, en llegando la noche boluio con el mismo animo al puesto; y el papel boluio aun con mas porfia a importunarle, sin poder entender la ocasion de tan extraordinaria nouedad: que estaua tan lexos de acordarse de Dios, que no conocia que eran traças para diuertirle de su proposito, o porque acabasse de poner freno a su vida, o porque el hombre que venia a matar no estaua en estado de morir: que a la infinita Misericordia de Dios nunca le queda por diligencia nuestro remedio. En fin a la tercera noche como le sucediesse lo mismo, anduuo tan solcito para cogerle, que lo vino a conseguir, y a penas le tuuo en las manos, quando viendo cerca de si vna Cruz, a quien acompañaua vna lampara, y en el pie vnas letras que dezian en lengua Francesa, *Aquí mataron a vn hombre, rueguen a Dios por el*, se llegó muy colerico; y abriendole viò, que no tenia mas renglones, que vna muerte pintada, de las que suelen ponerse el dia que se hazen las exequias a los difuntos, con vnas letras grandes, que distintamente dezian, *Yo soy Ludouico Enio*.

»Quedò por vn gran rato tan asustado, que huuo menester arrimarse a la pared, para tenerse en pie; y despues de buelto de aquel breue parasismo, se fue poco a poco a su casa, donde estuuo ocho dias como embelesado, dando y tomando en el papel que auia leydo con sus mismos ojos. Quien duda, dezia el afligido Ludouico, que esto es darme a entender, que mi muerte se acerca, y que ya el cielo se cansa de sufrirme; ò quiere por este camino solicitar mi remedio? Pero que importa, que de aqui adelante resista mi diabolico natural, si lo passado es imposible que dexé de auer sido? Pues confessarme, que es el medio que podia elegir para la cura de mi alma, es a mi parecer imposible: porque yo ha veynte años que estoy enemigo con Dios, pues en todos ellos no me he confessado; y mis culpas son tan en calidad, y en cantidad, que la menor podia escandalizar las orejas del Confessor mas hecho a oyr maldades de pecadores obstinados. Y fuera desto, quando yo me confessára, que penitencia puede auer equivalente a la mas minima parte de mis delitos? Que hazienda para tantos hurtos? Que religion para tantos sacrilegios? Y que vida para tantas muertes? Pues si yo no puedo satisfacer a nada, de que ha de seruir el confessarme, sino de passar la verguença de dezir a otro hombre mis pecados, y luego quedarme como me estoy aora?

»Costumbre antigua es del demonio animar para el delito, y acouardar para la remission. Bien se echa de ver en este caso, pues en quantas temeridades hizo Ludouico, con ser peligrosas, assi para su honra, como para su vida, no le faltò brio, y aora se desmaya en imaginarlas, y no puede hallar camino a su satisfacion. Verdad es, que son enormes, y de grandes circunstancias en la ofensa de Dios; pero si pusiera en vn peso no solo quantos pecados ha cometido, sino quantos pudiera cometer; y en otro vna sola gota de sangre de las muchas que Christo derramò por el, viera quan facilmente se torcia la balança. Desconfiado pues Ludouico mas de si mismo, que de la misericordia de Dios, se fue a Roma, resuelto a confessarse generalmente con el Penitenciario de su Santidad, para pagar con aquella triste vida tantos insultos como auia hecho: y estando en el templo de san Pablo, que està en la calle Hostiense, como vn quarto de legua de Roma, oyendo a vn Religioso de la Compañia de Iesus, que con valiente espiritu, y deseo de atraer a Dios las almas mas perdidas, a grandes voces dezia, que ninguno desmayasse, aunque huuiesse viuido mil años ofendiendo a nuestro Señor; que de su parte les rogaua, hiziessen vna buena confession, y verian quan facilmente se aplacaua; que el auia sido mayor

pecador que todos ellos, y les confessaria sin espantarse de nada, porque no podia tener mayor gusto, que ver entrar por su celda vn gran pecador, como viniessse arrepentido. Dezia esto el Apostolico varon, con tantas veras, que parece que auia heredado con el habito lo afectuoso de su Padre S. Francisco Xauier. Quedò Ludouico con tal promesa mas animado, y assi en acabando el Predicador su sermon, se fue a el, refiriendo con hartas lagrimas su estado, vida, y determinacion: a quien el santo Religioso respondiò muy amorosamente, exortandole a que hiziesse vn largo examen de su conciencia, desde el dia que tuuo vso de razon, y veria quan facilmente se hallaua libre de aquella carga, que para vn pecado mortal, no ay ombros bastantes en el mundo, quanto mas para el numero de tantos y tan diferentes. Tratò luego el nueuo soldado de Iesu Christo de escriuir toda su vida por los lugares en que auia estado, los amigos que auia tenido, y las malas costumbres en que se auia exercitado: porque reducir su uida a la memoria, era fatigarla mucho, y no poder conseguir el fin que deseaua, que era de no dexar poco mas ò menos de confessar todos sus pecados, que por ser en tanta cantidad, auia menester valerse mas de la seguridad de la pluma, que de la flaqueza de su memoria, potencia tan villana, que dexa a vn hombre quando mas lo ha menester: y llegando el dia en que huuo de hazer relacion de sus mal gastados años, el Religioso le recibì con tanto agrado, que parece combidaua a que se confessassen todos, a diferencia de otros, que con su despego entibian el coraçon, que ya se yua disponiendo a su penitencia.

»Entre el infinito numero de culpas y delitos que tenia, lo que mas le escaruaua el alma, era el escrupulo de auer muerto a muchos en tan mal estado: que en su opinion sin duda se aurian condenado; y hazia entre si mismo cuenta de que Dios le llamaua a juyzio, y le dezia: *Hombre, yo baxè desde el cielo à la tierra, por saluar y redemir à los demas hombres. Yo padeci treynta y tres años de tormentos, los mas crueles que pueden imaginarse, aunque entren los de todos los Martyres, hasta perder la vida, solo por darles mas facilmente la gloria para que los criè. Y tu sin atender à nada desto, quitaste la vida à fulano, y à fulano, que por estar en desgracia mia, fueron condenados à las perpetuas penas del infierno. Pues dime, como satisfaras el auerme quitado estas almas, que me costaron sudor, trabajos, açotes, lagrymas, tormentos; y lo que mas es, tanta derramada sangre, que por tu ocasion se ha malogrado en esta parte? Que satisfacion, di, puede auer equiualente a tanto daño? Pues los meritos de mi passion estan queixandose de tu colera, y te siruen en mi Tribunal de fiscales, diziendo à voces, que fuyste tan inhumano, que lo que yo alimentè con treynta y tres años de martyrios, tu como sangriento verdugo confundiste en solo vn instante, siendo causa de su eterna condenacion.*

»No podia Ludouico en haziendo esta consideracion consolarse; pero su Confessor como cuerdo, y deseoso de dar aquella alma al cielo, le animò de manera, que vino a confessarse con tanto dolor de auer ofendido a su diuina Magestad, que bañò el suelo de lagrymas; y apenas le daua lugar tal vez su propio llanto, a que pudiesse mouer la lengua. Viendo pues el Religioso su verdadera contricion, le diò muy moderada penitencia, pareciendole, que su dolor era tan excessiuo, que bastaua a purificarle. Pero admirado Ludouico de la templança del castigo, le preguntò, si ohia bien: porque si le auia ohido, no entendia como podia compadecerse tanta culpa con tan poca pena? A lo qual respondiò que ya le auia oydo; pero que sus lagrimas eran tantas, que le escusauan el cuydado de darle mas penitencia; pues

ninguna podia ser mayor, que la que se podia tomar con ellas; y con esto le absoluió: y auiendole dado de su mano el santissimo Sacramento, se despidieron entrambos, visitandose de alli adelante muy a menudo.

»Quedò Ludouico con el nueuo estado tan gozoso, que de dia y de noche estaua dando gracias a nuestro Señor, por las misericordias que con el auia vsado, aguardandole como piadoso acreedor, a que tuuiese voluntad de pagarle. Y como acaso leyesse en vn libro, que trataua de las animas de Purgatorio, las grandes penas que padecen por las culpas veniales cometidas, ò por la pena de las mortales ya confesadas, empeçò a temblar, considerando, que aunque con el ayuda de Dios la culpa de sus pecados estaria perdonada, la pena merecida por ellos no lo estaria, sino que se le auria remitido para la otra vida, donde a su parecer estaria infinitos años, para acabar de lauar las señales de aquellas ya passadas manchas. Con este miedo andaua tan desconsolado, que no podia sossegar, creciendo mas su desasosiego, mientras mas lehia las insufribles penas que se padecen en el Purgatorio; y assi andaua entre si mismo buscando, si pudiesse, alguna traça con que moderar los tormentos que en la otra vida le esperauan. Vnas vezes queria dar cuenta de su vida al Penitenciario, para que le diesse vna tan aspera penitencia, que le siruiera de Purgatorio; y otras se determinaua a passar a Argel, ò a Inglaterra, con animo de alcançar la palma del martyrio. En efeto estando vna tarde en conuersacion con vnas personas que tratauan de espiritu, oyò dezir tan grandes cosas del Purgatorio de san Patricio, que le despertò el animo a preguntar con eficacia el fruto que se sacaua de entrar en el, siendo accion de suyo tan aspera y dificultosa? Y como le respondiessen todos, que el fruto que se sacaua, era, que el dichoso que entraua con animo determinado de ofrecer la vida a quantos peligros se le podian ofrecer, por espacio de veynte y quatro horas, purgaua quantos pecados auia cometido en esta vida: apenas les oyò semejantes razones, quando se imaginò en Hibernia; y como lo imaginò lo consiguì felicemente: porque el deseo que tenia de ver donde tuuo la primera cuna, y padecer juntamente muchos trabajos y agonias, por desquitar la infinita pena de sus culpas, le puso espuelas en el coraçon para entrar en aquel Purgatorio. Y assi despidiendose deuotamente de las muchas y santas Reliquias de que goza Roma, se fue para Hibernia: donde como se informasse de la verdad, y viesse que todos le respondian vna misma cosa en confirmacion de lo que auia oido; si bien los mas le persuadian a que no entrasse, por ser intento tan extraordinario, se fue al Obispo, y refiriò por mayor su vida, y el deseo que tenia de purgar por aquel camino sus pecados. El qual viendo el ansia con que solicitaua la licencia; y advertiendo tambien, que quien siendo tan gran pecador auia tenido esfuerço para emprender tantas temeridades, lleuando de su parte a Dios, no podia ser couarde en ninguna cosa, le diò cartas para el Prior, encargandole en ellas fuesse vno de los primeros que entrassen en el Purgatorio.

»Empeçò su viaje, haziendo las diligencias que hemos dicho, hasta llegar al Monasterio. Del qual al cabo de los nueue dias saliò para entrar en la cueua; donde despues de auerse hecho todas las ceremonias acostumbraadas, abraçandole el Prior, y echandole muchas vezes agua bendita, le boluiò a repetir las palabras que auia de dezir, para librarse de qualquier aprieto, que son, *Iesu Christo hijo de Dios viuo, tened misericordia de mi pecador*. Y con esto abrió la puerta; y en viendole dentro (que fue con el mayor animo que hasta entonces auia

visto) la cerrò, boluiendo a otro dia a la misma hora con muy grande esperança en Dios, de que auia de salir: porque de su despejo, virtud, y resolucion no podia esperarse menos, que vn felicissimo suceso.»

Els quatre capítols que segueixen (darrers del llibre) són la detallada explicació de la visita al Purgatori, d'acord ab la narració d'en Perellós.

Heus aquí ara, posada en vers per Don Pere Calderón de la Barca, la mateixa historia de Ludovic Enio, abans del seu penediment. Se tracta de part de la escena II del primer acte de *El Purgatorio de San Patricio*:

LUDOVICO

Escucha atenta,
Hermosísima deidad,
Porque así mi historia empieza.
Gran Egerio, rey de Irlanda:
Yo soy Ludovico Enio,
Cristiano también, que solo
En esto nos parecemos
Patricio y yo, aunque tambien
Desconvenimos en esto;
Pues aunque somos cristianos
Los dos, somos tan opuestos,
Que distamos cuanto va
Desde ser malo a ser bueno.
Pero con todo, en defensa
De la fe que adoro y creo,
Perderé una y mil veces
(Tanto la estimo y la aprecio)
La vida; si, voto a Dios;
Que pues le juro, le creo.
No te contaré piedades
Ni maravillas del cielo
Obradas por mi; delitos,
Hurtos, muertes, sacrilegios,
Traiciones, alevosías
Te contaré; porque pienso
Que aun es vanidad en mi
Gloriarme de haberlas hecho.
En una de muchas islas
De Irlanda nací, y sospecho
Que todos siete planetas,
Turbados y descompuestos
Asistieron desiguales
A mi infeliz nacimiento.
La luna me dió inconstancia
En la condición, ingenio
Mercurio, mal empleado
(Mejor fuera no tenerlo);
Vénus lasciva me dió
Apetitos lisonjeros,
Y Marte ánimo cruel:
¿Qué no darán Marte y Venus?
El Sol me dió condición
Muy generosa, y por serlo,

Si no tengo que gastar,
Hurto y robo cuanto puedo.
Júpiter me dió soberbia
De bizarros pensamientos,
Saturno cólera y rabia,
Valor y ánimo resuelto
A traiciones; y a estas causas
Se han seguido los efectos.
Mi padre, por ciertas cosas
Que callo por su respeto,
De Irlanda fué desterrado;
Llegó a Perpiñan, un pueblo
De España, conmigo, entonces
De diez años poco ménos,
Y a los diez y seis murió:
¡Téngale Dios en el Cielo!
Huérfano quedé en poder
De mis gustos y deseos,
Por cuyo campo corrí
Sin rienda alguna ni freno.
Los dos polos de mi vida
Eran mujeres y juego,
En quien todo se fundaba;
¡Mira sobre qué cimientos!
No te podrá referir
Mi lengua aquí por extenso
Mis sucesos; pero haré
Una breve copia dellos.
Por forzar a una doncella
Di la muerte a un noble viejo,
Su padre; y por su mujer,
A un honrado caballero
En su cama maté, donde
Con ella estaba durmiendo;
Y entre su sangre bañado
Su honor, teatro funesto
Fué el lecho, mezclando entonces
Homicidio y adulterio;
Y al fin el padre y marido
Por su honor las vidas dieron,
Que hay mártires del honor:
¡Téngalos Dios en el cielo!
Huyendo deste castigo
Pasé a Francia, donde pienso
Que no olvidó la memoria

De mis hazañas el tiempo.
Porque asistiendo a las guerras,
Que entonces se dispusieron
Entre Francia y Inglaterra,
Yo debajo del gobierno
De Estéfano, rey francés,
Milité, y en un encuentro
Que se ofreció me mostré
Tanto, que me dió por premio
De mi valor el rey mismo
Una bandera. No quiero
Decirte si le pagué
Aquesta deuda bien presto.
Volví a Perpiñan honrado,
Y entrando a jugar a un cuerpo
De guardia, sobre nonada
Dí un bofetón a un sargento,
Maté a un capitán, herí
A unos tres o cuatro dellos.
A las voces acudió
Toda la justicia luego,
Y sobre tomar iglesia,
Ya en la resistencia puesto,
A un corchete dí la muerte
(Algo había de hacer bien hecho
Entre tantas cosas malas):
¡Téngale Dios en el cielo!
Toméla en fin en un campo,
En un sagrado convento
De religiosas, que estaba
Fundado en aquel desierto.
Allí estuve retirado
Y regalado en extremo,
Por ser allí religiosa
Una dama, cuyo deudo
La puso en obligación
Deste cuidado. Mi pecho,
Como basilisco ya,
Trocó la miel en veneno,
Y pasando despeñado
Desde el agrado al deseo,
Monstruo que de lo imposible
Se alimenta, vivo fuego
Que en la resistencia crece,
Llama que la aviva el viento,
Disimulado enemigo
Que mata a su propio dueño,
Y en fin, deseo en un hombre,
Que, sin Dios y sin respeto,
Lo abominable y lo horrible
Estima solo por serlo;
Me atreví .. Turbada aquí,
Si desto, señor, me acuerdo,
Muda fallece la voz,
Triste desmaya el acento,

El corazón a pedazos
Se quiere salir del pecho,
Y como entre oscuras sombras
Se erizan barba y cabellos,
Y yo confuso y dudoso
Triste y absorto, no tengo
Animo para decirlo,
Si le tuve para hacerlo.
Tal es mi delito en fin
De detestable, de feo,
De sacrílego y profano
(Harto así te lo encarezco),
Que de haberle cometido,
Alguna vez me arrepiento.
En fin me atreví una noche,
Cuando el nocturno silencio
Construía a los mortales
Breves sepulcros del sueño;
Cuando los cielos tenían
Corrido el oscuro velo,
Luto que ya por la muerte
Del sol entapiza el viento,
Y en sus exequias las aves
Nocturnas, en vez de versos
Cantan caistros, y en ondas
De zafir, con los reflejos
Las estrellas daban luces
Trémulas al firmamento;
En fin, esta noche entré
Por las paredes de un huerto,
De dos amigos valido
(Que para tales sucesos
No falta quien acompañe),
Y entre el espanto y el miedo,
Pisando en sombras mi muerte,
Llegué a la celda (aquí tiemblo
De acordarme), donde estaba
Mi parienta, que no quiero
Por su respeto nombrarla,
Ya que no por mi respeto.
Desmayada a tanto horror
Cayó rendida en el suelo,
De donde pasó a mis brazos;
Y antes que vuelta en su acuerdo
Se viese, ya estaba fuera
Del sagrado en un desierto;
Adonde, si el cielo pudo
Valerla, no quiso el cielo.
Las mujeres persuadidas
A que son de amor afectos
Las locuras, fácilmente
Perdonan: y así, siguiendo
Al llanto el agrado, halló
A sus desdichas consuelo;
Aunque ellas eran tan grandes,

Que miraba en un sugeto
Escalamiento, violencia,
Incesto, estupro, adulterio
Al mismo Dios como esposo,
Y al fin, al fin sacrilegio.
Desde allí en efecto en dos
Caballos, hijos del viento,
A la vuelta de Valencia
Fuimos, adonde fingiendo
Que era mi mujer, vivimos
Con poca paz mucho tiempo;
Porque yo, hallándome ya
Gastado el poco dinero
Que tenía, sin amigos,
Ni esperanza de remedio,
De aquestas necesidades,
Para la hermosura apelo
De mi fingida mujer.
Si hubiera de cuanto he hecho
De tener vergüenza alguna,
Solo la tuviera desto;
Porque es la última bajeza,
A que llega el más vil pecho,
Poner en venta el honor,
Y poner el gusto en precio.
Apenas desvergonzado
A ella le doy parte desto,
Cuando cuerda me asegura,
Sin extrañar el intento;
Pero apenas a su rostro
Señor, las espaldas vuelvo,
Cuando huyendo de mí, toma
Sagrado en un monasterio.
Allí, por orden de un santo
Religioso, tuvo puerto
De la tormenta del mundo,
Y allí murió, dando ejemplo
Su culpa y su penitencia:
¡Téngala Dios en el cielo!
Yo, viendo que a mis delitos
Ya les viene el mundo estrecho,
Y que me faltaba tierra
Que me sufriese, resuelvo
El dar la vuelta a mi patria;
Porque en ella, por lo menos,
Estaría más seguro,
Como mi amparo y mi centro,
De mis enemigos. Tomo
El camino, y en fin llego
A Irlanda, que como madre
Me recibió. Pero luego
Fué madrasta para mí;

Pues el abrigo de un puerto
Llegué, buscando viaje,
Donde estaban encubiertos
En una cala cosarios,
Y Filipino, que era de ellos
General, me cautivó.
Después, señor, de haber hecho
Tan peligrosa defensa,
Que aficionado a mi esfuerzo,
Filipo, me aseguró
La vida. Lo que tras ésto
Sucedió, ya tu lo sabes,
Que fué que enojado el viento,
Nos amenazó cruel
Y nos castigó soberbio,
Haciendo en montes y mares
Tal estrago y tal esfuerzo
Que estos hicieron donaire
De la soberbia de aquellos.
De trabucos de cristal
Combatidos sus cimientos,
Caducaron las ciudades
Vecinas, y por desprecio
Tiraba el mar a la tierra
Que es munición de sus senos,
En sus nácares las perlas,
Que engendra el veloz aliento
De la aurora en su rocío,
Lágrimas de fuego y hielo;
Y al fin para que en pinturas
No se vaya todo el tiempo,
Se fueron todas sus gentes
A cenar a los infiernos.
Yo, que era su convidado,
También me fuera tras ellos,
Si Patricio (a quien, no sé
Por qué causa, reverencio,
Mirando su rostro siempre
Con temor y con respeto)
No me sacara del mar,
Cuando ya rendido el pecho,
Iba bebiendo la muerte,
Agonizando en veneno.
Esta es mi historia, y agora
Ni vida ni piedad quiero,
Ni que mis penas te ablanden,
Ni que te obliguen mis ruegos,
Sinó que me des la muerte,
Para que acabe con esto
Vida de un hombre tan malo
Que apenas podrá ser bueno.

La darrera escena del drama conté la explicació de la visita de Ludovic Enio al Purgatori, d'acord ab el llibre d'en Montalván.

(5) [Pàg. 15]. Com a peces justificatives de la influència del *Purgatori de Sant Patrici* en el desplegament dramàtic de la llegenda de *Don Juan*, me proposo transcriure a continuació alguns passatges de Calderón, que donàren lloc a les més importants manlleutes dels imitadors de Tirso.

a) Intermedi còmic del *Purgatorio de San Patricio* (acte I, escenes V y VI), sense relació ab l'acció principal de l'obra, en el qual pogué inspirar-se Molière per a un episodi del seu *Don Juan* (vegi's a peu de plana el text de l'autor francès).

PAULÍN (*Ap.*)

Ay, señores, lo que veo!
Que abrazan a mi mujer.
¿Qué me toca hacer aquí?
¿Matarlos? Si; yo lo hiciera,
Si una cosa no temiera,
Y es que ella me mate a mi.

FILIPO

Bella serrana, quisiera,
Para pagar la posada,
Que esta sortija extremada
Estrella del cielo fuera.

LLOCÍA

No me tengais por mujer

Que atenta al provecho vivo;
Mas por vuestra la recibo.

PAULÍN (*Ap.*)

¿Y aquí qué me toca hacer?
Pero si marido soy
Y sortija miro dar,
Lo que me toca es callar.

LLOCÍA

Otra vez el alma os doy
En los brazos; que no tengo
Otra joya ni cadena.

FILIPO

Y la prisión es tan buena,

a) LE FESTIN DE PIERRE

(*Act. II, Esc. III*)

DON JUAN, SGANARELLE, PIERROT,
CHARLOTTE

PIERROT (*poussant don Juan qui baise la main
de Charlotte*)

Tout doucement, monsieur; tenez-vous, s'il
vous plait. Vous vous échauffez trop, et vous
pourriez gagner la purésie.

DON JUAN (*repoussant rudement Pierrot*)
Qui m'amène cet impertinent?

PIERROT (*se mettant entre don Juan
et Charlotte*)

Je vous dis qu'ous vous tegniez, et qu'ous
ne caressais point nos accordées.

DON JUAN (*repoussant encore Pierrot*)

Ah! que de bruit!

PIERROT

Jerniguienne! ce n'est pas comme ça qu'il
faut pousser les gens.

CHARLOTTE (*prenant Pierrot par le bras*)

Eh! laissez-le faire aussi, Piarrot.

PIERROT

Quement! que je le laisse faire? Je ne veux
pas, moi.

DON JUAN

Ah!

PIERROT

Tétiguienne! parcequ'ous êtes monsieur,
vous viendrez caresser nos femmes à note bar-
be? Allez-v's-en caresser les vôtres.

DON JUAN

Heu?

PIERROT

Heu. (*don Juan lui donne un soufflet.*) Téti-
gué! ne me frappez pas. (*autre soufflet.*) Oh!
jerniguié! (*autre soufflet.*) Ventregué! (*autre
soufflet.*) Palsangué! morguienne; ça n'est pas
bian de battre les gens, et ce n'est pas là la
récompense de v's avoir sauvé d'être nayé.

CHARLOTTE

Piarrot, ne te fâche point.

Que la memoria entretengo
Con vos, de tantos pesares
Como en sucesos tan tristes
Me causaron, ya los vistes,
Esos cristalinos mares.

PAULÍN (*Ap.*)

¡Ay, que otra vez la abrazó!
¡Ah, señor! ¿no echa de ver
Que es aquea mi mujer?

FILIPO

Vuestro marido nos vió,
Quiero retirarme dél;
Luego vendré.
..... (*Vase*)

PAULÍN

(*Ap.* Ya se fué; bien puedo hablar
Alto.) Esta vez, mi Llocía,
Cogite, por vida mía,
Y esta tranca me ha de dar
Venganza.

LLOCÍA

¡Qué malicioso!
¡Oh fuego de Dios en ti!

PAULÍN

¿Si yo los abrazos vi,
Es malicia, ú es forzoso
Lance que no pudo ser
Malicia?

PIERROT

Je me veux fâcher; et t'es une vilaine, toi,
d'endurer qu'on te cajole.

CHARLOTTE

Oh! Piarrot, ce n'est pas ce que tu penses.
Ce monsieur veut m'épouser, et tu ne dois pas
te bouter en colère.

PIERROT

Quement? jerni! tu m'es promise.

CHARLOTTE

Ça n'y fait rien, Piarrot. Si tu m'aimes, ne
dois-tu pas être bien aise que je devienne
madame?

PIERROT

Jerniguié! non. J'aime mieux te voir crevée
que de te voir à un autre.

CHARLOTTE

Va, va, Piarrot, ne te mets pas en peine. Si
je sis madame, je te ferai gagner queuque
chose, et tu apporteras du beurre et du froma-
ge cheux nous.

PIERROT

Ventreguienne! je gni en porterai jamais,
quand tu m'en paierois deux fois autant. Est-
ce donc comme ça que t'écoutes ce qu'il te ait?
Morguienne! si j'avois su ça tantôt, je me se-
rois bien gardé de la tirer de gliau, et je gli
aurois baillé un bon coup d'aviron sur la tête.

DON JUAN (*s'approchant de Pierrot
pour le frapper*)

Qu'est-ce que vous dites?

PIERROT (*se mettant derrière Charlotte*)

Jerniguienne! je ne crains parsonne.

DON JUAN (*passant du côté où est Pierrot*)

Attendez-moi en peu.

PIERROT (*repassant de l'autre côté*)

Je me moque de tout, moi.

DON JUAN (*courant après Pierrot*)

Voyons cela.

PIERROT (*se sauvant encore derrière Charlotte*)

J'en avons bian vu d'autres.

DON JUAN

Ouais.

SGANARELLE

Hé! monsieur, laissez là ce pauvre miséra-
ble. C'est conscience de le battre (*à Pierrot,
en se mettant entre lui et don Juan.*) Ecoute,
mon pauvre garçon, retire-toi, et ne lui dis
rien.

PIERROT (*passant devant Sganarelle, et regar-
dant fièrement don Juan*)

Je veux lui dire, moi.

DON JUAN (*levant la main pour donner un
soufflet à Pierrot*)

Ah! je vous apprendrai.
(*Pierrot baisse la tête, et Sganarelle reçoit le
soufflet.*)

SGANARELLE (*regardant Pierrot*)

Peste soit du maroufle!

DON JUAN (*à Sganarelle*)

Te voilà payé de ta charité.

PIERROT

Jarni! je vas dire à sa tante tout ce ména-
ge-ci.

LLOCÍA

Malicia ha sido;
Que no ha de ver un marido
Todo aquello que ha de ver
Si no la mitad, no más.

PAULÍN

Yo digo que so contento,
Y la condición consiento,
Y pues dos abrazos das
A ese diablo de soldado
Que el mar acá nos echó,
No quiero haber visto yo
Mas del uno; y si he pensado
Darte cien palos por dos
Abrazos, hecha la cuenta,
Al uno caben cincuenta.
Y así juro á non de Dios,
Que pues la sentencia das
Y la cuenta está tan clara,
Que has de llevarlos, repara,
Cincuenta palos, no más.

LLOCÍA

Ya es mucha maridería
Esa, y aunque más lo sea,
Basta que un marido vea.
La cuarta parte.

PAULÍN

Llocía,
Yo acepto la apelación.
Paciencia, y aparejarte,
Que también la cuarta parte
Veinte y cinco palos son.

LLOCÍA

No ha de hacer eso el que quiere.

PAULÍN

Pues dime ¿qué?

LLOCÍA

Entre los dos
No creer lo que veis vos,
Sino lo que yo os dijere.

PAULÍN

Para eso mejor es
Llocía de Bercebú,
Que tomes la tranca tú
Y que con ella me des.
¿Estarás contenta? Sí,
Dando en amorosos lazos,
Al otro los dos abrazos,
Y los cien palos a mí.

b) Les escenes següents de *No hay cosa como callar*, en que Calderón deixà fixada la seva visió del *Don Juan* (sense convidat de pedra, emperò), donaren peu a Molière per a arrodonir la seva composició dramàtica ab un episodi, segons el qual Don Juan devé acreeador

b) LE FESTIN DE PIERRE

(Act. III, Esc. II y IV)

DON JUAN (*regardant dans la forêt*)

Mais que vois-je là? un homme attaqué par trois autres! La partie est trop inégale, et je ne dois pas souffrir cette lâcheté.
(*Il met l'épée à la main, et court au lieu du combat.*)

DON CARLOS (*remettant son épée*)

On voit, par la fuite de ces voleurs, de quel secours est votre bras. Souffrez, monsieur, que je vous rende grâces d'une action si généreuse, et que...

DON JUAN

Je n'ai rien fait, monsieur, que vous n'eussiez fait en ma place. Notre propre bonheur est intéressé dans de pareilles aventures; et

l'action de ces coquins étoit si lâche, que c'eût été y prendre part que de ne s'y pas opposer. Mais par quelle rencontre vous êtes-vous trouvé entre leurs mains?

DON CARLOS

Je m'étois, par hasard, égaré d'un frère et de tous ceux de notre suite; et comme je cherchois à les rejoindre, j'ai fait rencontre de ces voleurs, qui d'abord ont tué mon cheval. et qui, sans votre valeur, en auroient fait autant de moi.

DON JUAN

Votre dessein est-il d'aller du côté de la ville?

DON CARLOS

Oui, mais sans y vouloir entrer; et nous nous voyons obligés, mon frère et moi, à tenir la campagne pour une de ses fâcheuses affaires qui réduisent les gentilshommes à se sa-

a la gratitud del germà d'una de les dones per ell *burlades*. Se tracta d'una lluita desigual d'un contra tres, en la qual Don Juan intervé a favor del primer, a qui no coneix, salvant-lo d'una mort segura. Pot observar-se encara que aquest episodi figura ja en la primitiva historia de Enio, segons en Montalván; y que en la refundició de Tirso, que en el segle XVIII feu Antonio de Zamora, hi figura igualment, encara que tractant-se d'estudiants, als quals bat Don Juan ab l'ajuda de Don Luis Fresneda, germà de la seduïda Donya Beatriz. Vegi-s la escena VIII del acte primer de l'obra de Calderón, completada per una de les darreres escenes de la mateixa:

LEONOR

He oïdo
Que ese hombre que has herido,
Hoy muy de peligro está:
Fuerza ausentarte será;
Y así, lo que yo te pido,
Es que de toda mi hacienda
Te socorras, ó se venda,
O se abrase, porque no
Te vea en una cárcel yo.
Y porque mejor se entienda
El fin de mi pensamiento,
Es pedirte que te alejes,
Con ser lo que yo más siento,
Y solamente me dejes
Con que viva en un convento.

DON DIEGO

Sabe Dios que no he tenido,
Leonor, cuidado mayor
Que tú en lo que ha sucedido;
Pero oyéndote, Leonor,
Mi mayor consuelo has sido.
Mira tú donde estarás
Más a tu gusto y mejor;
Porque yo no quiero más
Hacienda, vida ni honor,
Que saber que quedarás
En un convento sin mí,
Ya que tan infeliz fui
En lo que me sucedió.
Pero, vive Dios, que no
Lo pude excusar, pues vi

crier eux et leur famille à la sévérité de leur honneur, puisque enfin le plus doux succès en est toujours funeste, et que, si l'on ne quitte pas la vie, on est contraint de quitter le royaume; et c'est en quoi je trouve la condition d'un gentilhomme malheureuse, de ne pouvoir point s'assurer sur toute la prudence et toute l'honnêteté de sa conduite, d'être asservi par les lois de l'honneur au dérèglement de la conduite d'autrui, et de voir sa vie, son repos et ses biens dépendre de la fantaisie du premier téméraire qui s'avisera de lui faire une de ces injures pour qui un honnête homme doit périr.

DON JUAN

On a cet avantage, qu'on fait courir le même risque et passer mal aussi le temps à ceux qui prennent fantaisie de nous venir faire une offense de gaieté de cœur. Mais ne seroit-ce point une indiscretion que de vous demander quelle peut être votre affaire?

DON CARLOS

La chose en est aux termes de n'en plus faire de secret; et lorsque l'injure a une fois éclaté, notre honneur ne va point à vouloir cacher notre honte, mais à faire éclater notre vengeance, et à publier même le dessein que nous en avons. Ainsi, monsieur, je ne feindrai point de vous dire que l'offense que nous cherchons à venger est une sœur séduite et enlevée d'un couvent, et que l'auteur de cette offense

est un don Juan Tenorio, fils de don Louis Tenorio. Nous le cherchons depuis quelques jours, et nous l'avons suivi ce matin sur le rapport d'un valet qui nous a dit qu'il sortoit à cheval, accompagné de quatre ou cinq, et qu'il avoit pris le long de cette côte; mais tous nos soins ont été inutiles, et nous n'avons pu découvrir ce qu'il est devenu.

DON JUAN

Le connoissez-vous, monsieur, ce don Juan dont vous parlez?

DON CARLOS

Non, quant à moi. Je ne l'ai jamais vu, et je l'ai seulement oui dépendre à mon frère; mais la renommée n'en dit pas force bien, et c'est un homme dont la vie...

DON JUAN

Arrêtez, monsieur, s'il vous plaît. Il est un peu de mes amis, et ce seroit à moi une espèce de lâcheté que d'en ouïr dire du mal.

DON CARLOS

Pour l'amour de vous, monsieur, je n'en dirai rien du tout, et c'est bien la moindre chose que je vous doive, après m'avoir sauvé la vie, que de me taire devant vous d'une personne que vous connoissez, lorsque je ne puis en parler sans en dire du mal; mais, quelque

Que por muy leve porfia,
 Que jugando había tenido
 Con un hombre el mismo día,
 Siguiéndome había venido
 Con otros en compañía.
 Paréme, y cuando llegaron,
 Tres las espadas sacaron:
 Saqué la mía. No sé
 Como tal mi dicha fué,
 Leonor, que no me mataron;
 Y no dudo que logrado
 Su intento hubieran, primero
 Que yo me hubiera librado,
 Si a este tiempo un caballero
 No se pusiera a mi lado.
 Jamas, hermana, sospecho
 Que vi igual valor

(Acte III, escenes XXV y XXVI)

DON LUIS (A Don Diego.)

A vuestro lado estoy puesto.

DON JUAN

Don Luis, mirad que soy yo
 Con quien reñis; y si vuestro
 Valor, por venir con él,
 Os obliga a que a Don Diego
 (Que a mi me debe la vida,
 Si de otra ocasión me acuerdo)
 Valgais, primero acreedor

Soy yo de vuestros esfuerzos;
 Pues de algun suceso mio
 Parte os he dado primero;
 Y quien lo fió de vos
 Entonces, ya os hizo empeño
 De que le valgais ahora. (Desembózase.)

DON DIEGO

¡Qué es lo que miro!

DON LUIS

¡Qué veo!

DON DIEGO (Ap.)

¿Este es quien me dió la vida?

DON LUIS (Ap.)

¡Don Juan es el que me ha muerto
 ¿Qué he de hacer en tan extraño
 Lance de amistad y celos,
 De amor y honor?

DON DIEGO

Caballero,
 Yo confieso que me disteis
 La vida, y que yo os la debo;
 Pero nadie pagar debe
 Más que recibió.

ami que vous lui soyez, j'ose espérer que vous
 n'approuverez pas son action, et ne trouverez
 pas étrange que nous cherchions d'en prendre
 la vengeance.

DON JUAN

Au contraire, je vous y veux servir, et
 vous épargner des soins inutiles. Je suis ami
 de don Juan, je ne puis pas m'en empêcher;
 mais il n'est pas raisonnable qu'il offense im-
 punément des gentilshommes, et je m'engage
 à vous faire faire raison par lui.

DON CARLOS

Et quelle raison peut-on faire à ces sortes
 d'injures?

DON JUAN

Toute celle que votre honneur peut sou-
 haiter; et, sans vous donner la peine de cher-
 cher don Juan davantage, je m'oblige de le

faire trouver au lieu que vous voudrez, et
 quand il vous plaira.

DON CARLOS

Cet espoir est bien doux, monsieur, à des
 cœurs offensés; mais, après ce que je vous
 dois, ce me seroit une trop sensible douleur
 que vous fussiez de la partie.

DON JUAN

Je suis si attaché à don Juan, qu'il ne sau-
 roit se battre que je ne me batte aussi; mais
 enfin j'en réponds comme de moi-même, et
 vous n'avez qu'à rire quand vous voulez qu'il
 paroisse, et vous donne satisfaction.

DON CARLOS

Que ma destinée est cruelle! Faut-il que je
 vous doive la vie et que don Juan soit de
 vos amis?

c) Una escena de caràcter sobrenatural que hi ha en *El Purgatorio de San Patricio* de Calderón (acte II, escena XVI), y que té en altres escenes de la mateixa obra el seu complement per a definir la missió evangèlica de Sant Patrici, degué suggerir a l'Alexandre Dumas la idea de posar el seu *Don Juan de Marana* sots la influencia contradictoria de l'angel bò y de l'angel dolent. Vegi-s la escena de Calderón:

(Patrici sol en la escena. Per l'un costat apareix un angel bó y per l'altre un angel dolent).

ÁNGEL MALO (*Para sí.*)

Temeroso de que el cielo

Descubra a Patricio santo
Este prodigio, este encanto,
Mayor tesoro del suelo,
Quise, de rigores lleno,
Como ángel de luz, venir

c) DON JUAN DE MARANA

Primera escena

(Els dos àngels apareixen representats per un grupo escultòric).

LE MAUVAIS ANGE

O toi que le Seigneur a commis à ma garde,
Baisse un instant les yeux, archange, et me re-
Depuis que mon orgueil, contre Dieu, vaine-
Entreprit de lutter et que, pour châtement,
Me suivant au plus bas de ma chute profonde,
Tu posas sur mon sein ton pied lourd comme
Tant de jours ont pour moi renouvelé leur cours,
Tant de nuits ont passé, plus longues que les
Et les heures des nuits et des jours avec elles
Ont mené lentement tant de douleurs mortelles,
Que je crois que du Dieu que j'avais offensé
Le courroux, à la fin, se doit être lassé,
Puisqu'il souffre aujourd'hui que ma bouche
Se ranime à la plainte et s'ouvre à la prière!...
Donc je te prie, au nom miséricordieux
Du Seigneur, je te prie, archange radieux,
Je te prie, au doux nom de la vierge Marie,
Au saint nom de Jésus, archange, je te prie
De soulever ton pied de mon sein condamné,
Car c'est trop de douleurs, même pour un dam-
né!...

LE BON ANGE

C'est une volonté plus forte que la nôtre
Qui, dans les jours passés, nous lia l'un à l'au-
Et nous en subirons les ordres absolus
Jusqu'à ce que pour nous les jours soient ré-
Or, je ne sais quel temps doit durer ton mar-
Mais voilà ce que Dieu me permet de te dire:
Sur ce marbre, celui dont la main t'enchaina
Est le comte don Juan, seigneur de Marana,
Tige des Marana, dont l'illustre famille
Fut, depuis trois cents ans, l'honneur de la Cas-
Or, lorsque son esprit eut quitté ce bas lieu,
Saint Pierre le reçut et le mena vers Dieu
Qui, lui tendant les bras, lui dit: «Comme un
«Vous avez, ô don Juan, vaincu le mauvais
«Vous pouvez de son sort disposer aujourd'hui,
«Dites ce qu'il vous plaît qu'il advienne de lui.»
A cette grande voix, le pieux solitaire
Tomba les deux genoux et le visage en terre,
Puis, ayant adoré l'Éternel, répondit:

«Seigneur, Seigneur, Seigneur, faites que le
«Ne puisse plus tenter, de sa parole immonde
«Ni mon fils, ni les fils qu'il doit laisser au
«Car je sais trop, Seigneur, lorsqu'il vous vient
«Combien le cœur de l'homme est faible à ré-
«Et je voudrais sauver à ma race future
«Les éternels combats de l'humaine nature,
«Jusqu'à ce que, parmi ces fils d'avance élus,
«Il en naisse un, enfin, d'esprits si dissolus,
«Que sans être poussé par Satan vers l'abîme,
«De son libre penchant, il commette un grand
«Or (ajoute don Juan, Seigneur, pour que cela
«S'accomplisse, ordonnez que l'ange que voilà
«(Et c'est moi qu'il montrait) descende sur la
«Avec la mission d'accomplir ce mystère».
Dieu dit: «Il sera fait comme vous le voulez».
Et, se tournant vers moi, Dieu dit encore:
Alors je descendis de la voûte éternelle,
Et depuis ce moment, céleste sentinelle,
J'ai sur toi, nuit et jour, veillé silencieux,
Immobile, debout, et sans fermer les yeux.
Ainsi, pour que ma main abandonne son glaive,
Pour que mon pied vengeur de ton sein se sou-
Il faut, qu'obéissant au décret éternel, lève,
Un des fils de don Juan devienne criminel.
Maudit! sois donc encor patient au supplice,
Jusqu'à ce que l'arrêt prononcé s'accomplisse.

LE MAUVAIS ANGE, *riant*

Ah! merci: maintenant, lâche esclave de Dieu
Fais jaillir les éclairs de ton glaive de feu,
Charge d'un nouveau poids ma poitrine épu-
Jusqu'à ce que ton pied sente qu'elle est brisée.
Poursuis ta mission, bourreau de Jéhova!
Et tant que le Seigneur te dira d'aller, va!
La vengeance pour lui n'aura plus de longs
Et mon oeil a saigné ses plus sanglantes larmes.
Ah! ce fut un don Juan, seigneur de Marana,
Dont la main sur ce marbre, as-tu dit, m'en-
Eh bien! il a céans un fils qui, je l'espère,
Est né pour délier ce que lia son père;
Ou je me trompe fort, ou bien, par lui, la loi
S'accomplira.

LE BON ANGE

Silence!

LE MAUVAIS ANGE

A moi, don Juan!... à moi!...

A turbar y pervertir,
Vertiendo rabia y veneno,
Su petición.

ÁNGEL BUENO. (*Al malo*)

No podrás,
Monstruo cruel; porque soy

Quien en su defensa estoy.
Enmudece, no hables más.—
Patricio, tu petición
Oyó Dios; y así ha querido
Dejarte favorecido
Con esta revelación.
.....

(6) [Pàg. 15]. El senyor Said Armesto, en un llibre que hauré de citar en altra nota, senyala la existencia d'una distinta personificació del *burlador* que apareix en el drama religiós *La Santa Juana (segunda parte)* del mateix Tirso. En efecte, hi ha allà un Don Jorge, que no té res qu'envejar a Don Juan.

En aquesta obra de Tirso ja s'hi troba l'episodi de la monja, que ha d'ésser robada pel seu seductor; y d'aquí haurien pogut extreure aquest element els imitadors (que eren sobre tot amplificadors) de la primitiva creació del *Don Juan*. Emperò, demostrades les manlleutes fetes per Molière a Calderón, és de creure que també prengué de la historia de Enio el caràcter o intencions monestirials d'una de les víctimes del *burlador* (de la més rellevant figura femenina del drama de *Don Juan*, si hem de parlar ab propietat). Vegi-s, en efecte, com la intervenció de la Donya Elvira en la producció teatral francesa ve subratllada ab aquesta mateixa significació mística, que ja s'atribueix a la cosina de Enio en la obra de Montalván y en la adaptació escènica de Calderón. Molière no hi afegeix apenes res; emperò es interessant observar com en les paraules de Donya Elvira ve ja iniciada la seva missió redemptora de Don Juan per l'amor, que, seguint l'exemple d'en Dumas, el romanticisme d'en Zorrilla s'havia de complaure en desenrotllar en benefici de la filla del Comanador (*).

(*) LE FESTIN DE PIERRE

(Act. I, Esc. III)

DONE ELVIRE

Ah! que vous savez mal vous défendre pour un homme de cour, et qui doit être accoutumé à ces sortes de choses! J'ai pitié de vous voir la confusion que vous avez. Que ne vous armez-vous le front d'une noble effronterie? Que ne me jurez-vous que vous êtes toujours dans les mêmes sentiments pour moi, que vous m'aimez toujours avec une ardeur sans égale, et que rien n'est capable de vous détacher de moi que la mort? Que ne me dites-vous que des affaires de la dernière conséquence vous ont obligé à partir sans m'en donner avis; qu'il faut que, malgré vous, vous demeurez ici quelque temps, et que je n'ai qu'à m'en retourner d'où je viens, assurée que vous suivrez mes pas le plus tôt qu'il vous sera possible; qu'il est certain que vous brûlez de me rejoindre, et qu'éloigné de moi vous souffrez ce que souffre un corps qui est séparé de son âme? Voilà comme il faut vous défendre, et non pas être interdit comme vous êtes.

DON JUAN

Je vous avoue, madame, que je n'ai point le talent de dissimuler, et que je porte un

cœur sincère. Je ne vous dirai point que je suis toujours dans les mêmes sentiments pour vous et que je brûle de vous rejoindre, puisque enfin il est assuré que je ne suis parti que pour vous fuir, non point pour les raisons que vous pouvez vous figurer, mais par un pur motif de conscience, et pour ne croire pas qu'avec vous davantage je puisse vivre sans péché. Il m'est venu des scrupules, madame, et j'ai ouvert les yeux de l'âme sur ce que je faisais. J'ai fait réflexion que pour vous épouser, je vous ai dérobée à la clôture d'un couvent, que vous avez rompu des vœux qui vous engageoient autre part, et que le ciel est fort jaloux de ces sortes de choses. Le repentir m'a pris, et j'ai craint le courroux céleste. J'ai cru que notre mariage n'étoit qu'un adultère déguisé, qu'il nous attireroit quelque disgrâce d'en haut, et qu'enfin je devois tâcher de vous oublier, et vous donner moyen de retourner à vos premières chaînes. Voudriez-vous, madame, vous opposer à une si sainte pensée, et que j'lassasse, en vous retenant, me mettre le ciel sur les bras? que pour...

DONE ELVIRE

Ah! scélérat, c'est maintenant que je te connois tout entier; et pou mon malheur, je te connois lorsqu'il n'en est plus temps, et qu'une telle connoissance ne peut plus me servir qu'à me désespérer; mais sache que ton

(7) [Pàg. 16]. En la narració primitiva del *Viatge al Purgatori* del cavaller Owein, com en l'adaptació d'en Perellós, se troba ja el gèrmen de l'episodi darrer de la llegenda de *Don Juan*, o sia el de les exèquies del protagonista presenciades per ell mateix. En el *Viatge* els preliminars de la entrada al Purgatori estan constituits per una missa de rèquiem, seguida d'una solemnia processó per a conduir el postulant a la entrada de la gruta de Sant Patrici. Ademés d'això, y ja dintre del Purgatori, el primer encontre del viatger són els dotze personatges vestits de blanc qui el reben y l'aconsellen per al viatge.

Aquests elements, així com el de l'anunci misteriós de la seva mort fet a Ludovic Enio, són, al meu entendre, els termes d'una influència de la llegenda del *Purgatori* en la de *Don Juan*, que determinaren a posteriori la inclusió d'aquest singular episodi a la creació primitiva de Tirso.

(8) [Pàg. 16]. Les manlleutes fetes a Calderón per Molière y Dumas, qu'he documentat en una nota anterior, tenen el llur complement en la refundició operada en el segle XVIII per Antoni de Zamora, en la seva obra *No hay plazo que no se cumpla ni deuda que no se pague y Convidado de Piedra*. En aquest drama, que es representava tradicionalment en els teatres d'Espanya abans de la aparició del *Don Juan Tenorio* d'en Zorrilla, el refundidor, que segueix puntualment a Tirso, no deixa d'aprofitar, com hem vist, alguns elements de Calderón.

En quant al popular *Don Juan Tenorio* d'en Josep Zorrilla, estrenat a Madrid el 28 de març de 1844, és la encarnació definitiva, ab tot y els seus defectes, del legendari Don Juan, aital com el pot comprendre el públic espanyol. Referint-se a aquesta obra ha escrit el senyor Cotarelo lo següent:

«Zorrilla tomó el asunto de su obra, principalmente, del *Convidado*, de Zamora, y del *Marana*, de Dumas. En cuanto al *Burlador*, de Tirso, ni lo conocía siquiera; por mas que otra cosa afirme en sus

crime ne demeurera pas impuni, et que le même ciel dont tu te joues me saura venger de ta perfidie.

(Act. IV, Esc. IX)

DONE ELVIRE (a Don Juan)

C'est ce parfait et pur amour qui me conduit ici pour votre bien, pour vous faire part d'un avis du ciel, et tâcher de vous retirer du précipice où vous courez. Oui, don Juan, je sais tous les dérèglements de votre vie; et ce même ciel, qui m'a touché le cœur et fait jeter les yeux sur les égarements de ma conduite, m'a inspiré de vous venir trouver, et de vous dire de sa part que vos offenses ont épuisé sa miséricorde, que sa colère redoutable est prête de tomber sur vous, qu'il est en vous de l'éviter par un prompt repentir, et que peut-être vous n'avez pas encore un jour à vous pouvoir soustraire au plus grand de tous les malheurs. Pour moi, je ne tiens plus à vous par aucun attachement du monde. Je suis revenue. grâces au ciel, de toutes mes folles pensées; ma retraite est résolue et je ne demande qu'assez de vie pour pouvoir expier la faute que j'ai faite, et mériter, par une austère pénitence, le pardon de l'aveuglement où m'ont plongé les transports d'une passion condamnable. Mais dans cette retraite, j'aurois une douleur extrême

qu'une personne que j'ai chérie tendrement devint un exemple funeste de la justice du ciel; et ce me sera une joie incroyable si je puis vous porter à détourner de dessus votre tête l'épouvantable coup qui vous menace. De grâce, don Juan, accor ez-moi, pour dernière faveur, cette douce consolation: ne me refusez point votre salut, que je vous demande avec larme; et, si vous n'êtes point touché de votre intérêt, soyez-le au moins de mes prières et m'épargnez le cruel déplaisir de vous voir condamner à des supplices éternels.

SGANARELLE (a part)

Pauvre femme!

DONE ELVIRE

Je vous ai aimé avec une tendresse extrême, rien au monde ne m'a été aussi cher que vous; j'ai oublié mon devoir pour vous; j'ai fait toutes choses pour vous: et toute la récompense que je vous en demande, c'est de corriger votre vie, et de prévenir votre perte. Sauvez-vous, je vous prie, ou pour l'amour de vous, ou pour l'amour de moi. Encore une fois, don Juan, je vous le demande avec larmes: et, si ce n'est assez des larmes d'une personne que vous avez aimée, je vous en conjure par tout ce qui est le plus capable de vous toucher.

Recuerdos del tiempo viejo, (tomo I, pág. 163); finge desconocer el *Marana*, de Dumas, que pudo haber visto representar varias; veces y era traducción de su íntimo García Gutierrez, y le dió el tipo de doña Inés y otras cosas de su drama.» (Cotarela: *Comedias de Tirso de Molina*; II, pág. X.)

(9) [Pág. 16.] Ha estat per a mi una contrarietat grandíssima no haver pogut passar els ulls per l'estudi del meu volgut amic D. Artur Farinelli sobre *Don Giovanni* (Torino, 1896), que sembla ésser lo més important que s'ha escrit sobre la evolució literaria de la llegenda de *Don Juan*. Per més que això degui causar estranyesa, no m'ha estat possible trobar a Barcelona, en llibreria pública ni particular, un exemplar de l'opúscol de l'erudit italià, ni la col·lecció del *Giornale Storico della letteratura italiana*, en que aquell treball vegé primerament la llum.

He pogut, ab tot, fer-me càrrec d'alguns dels punts de vista d'en Farinelli, a través del llibre del senyor Victor Saïd Armesto, *La leyenda de Don Juan, orígenes poéticos de El Burlador de Sevilla y Convidado de Piedra* (Madrid, 1908). Contra la teoria d'en Farinelli, que dóna a la llegenda un origen italià, incert, en Saïd Armesto adueix prova sobre prova, per a demostrar que Tirso pogué trobar en el folklore nacional tots els elements que integren l'assumpte del seu *Burlador de Sevilla*.

Emperò és impossible parlar de folklore y prescindir de la universalitat de certes tradicions, lligades ab els mites essencials de la vida religiosa de la humanitat. Y la qüestió del Purgatori és un d'aquests temes de caràcter general, entorn dels quals graviten tota mena de tradicions, de creencies, fins de supersticions, que fan tributaries d'aquell tema principal les produccions literaries basades en elles. Així, la concepció dramàtica del *Burlador*, considerada en l'obra de Tirso de Molina, no és perfeta sinó en un sol punt: la creació del caràcter del protagonista. Tirso, doncs, *comprengué abans que ningú y millor que ningú* la estructura moral de *Don Juan*; y per això fou una veritable y genial treballa aquest personatge, que avui pertany ja a totes les literatures.

Emperò la creació literaria de Tirso manca de transcendencia filosòfica o social. En aquest punt li és superior la novela devota d'en Montalván que apunta ja al problema de la sort futura de l'home depravat, *burlador* indomable de totes les lleis divines y humanes. Per això els continuadors de Tirso han tractat de completar la concepció primitiva, enriquint-la ab aquells elements literaris o llegendaris que podien ajudar al plantejament integral del problema y fins a la seva solució teòrica.

Quan en 1621 el llibre d'O'Sullivan, dedicat a Felip IV, retornà a la circulació les antigues creencies sobre el *Purgatori de Sant Patrici*, el *Don Juan* acabava de néixer literariament per a les lletres castellanes. En Montalván, per ésser fill del bibliotecari d'aquell monarca, pogué tenir noticia del *Historiae Catholicæ Ibernicae compendium* immediatament després de sa publicació. Ja s'ha vist com, impressionat per la narració del *Viatge d'en Perellós al Purgatori*, contenguda en el susdit llibre, el capellà madrileny posà mans a l'obra per a escriure el seu famós tractat *Vida y Purgatorio de San Patricio*; per a lo qual hagué de remoure, ademés, tota l'antiga literatura eclesiàstica relacionada ab l'altra vida. El seu llibret estava ja llest en 1626, perque la llicencia per a la impressió és datada del mes de janer de l'any

següent. L'obra suposa, sobre tot en els seus primers capítols que tracten doctrinalment la qüestió del Purgatori, una preparació laboriosa; lo qual vol dir que l'autor no perdé pas el temps. Com tampoc el perderen Lope de Vega y Calderón dramatitzant per al teatre la historia de Ludovic Enio. Se veu que'l mateix Calderon, qui es decidí després a escriure un *Burlador* a imitació del de Tirso, anava desorientat encara, quan en el seu *No hay cosa como callar* prescindeix de l'episodi del convidat de pedra y no atina en canvi a servir-se de la solució del Purgatori. Y és evident que les dues llegendes se completaven, y per això han tendit constantment a unir-se. Aquesta definitiva fusió és la que, al meu entendre, ha estat conseguida per Dumas y per Zorrilla; y el drama de *Don Juan Tenorio* d'aquest darrer, és per ara la més afortunada concreció literaria de la llegenda del *Burlador* a utilitat del públic espanyol, que ha volgut veure-hi sempre un símbol religiós, commemorant ab ell la diada dels Morts y prenent-ne la lliçó que enclou de la imprescindible remissió dels pecats abans del trànzit a la vida futura:

«Un punto de contrición da a un alma la salvación.»

RESPOSTA

DE

D. Ernesto Moliné y Brasés

LIBRARY OF THE
DIPUTACIÓ DE BARCELONA
1875

Senyors Acadèmics:

Si la imatge del Temps sol ésser molestosa pera'ls qui ja hem ultrapassat la fita mitjanera de la vida, de vegades, pot-ser com a compensació de sos greuges, aporta petites fortunes. Ho ha sigut pera mi l'haver precedit d'alguns mesos al meu company d'elecció en Ramón Miquel y Planas en l'ingrés acadèmic. A aquella fortuita prioritat de temps, a la amistat tan franca com benèvola ab que'm distingeix lo docte recipiendari y a la vostra voluntat sempre obehible, dech la honra de portar la veu de la Corporació en aquest acte solemniat.

Lo primer mot de la oració que acabeu d'aplaudir nos dóna la clau del caràcter y la tònica literaria del nou company. *Respectuós* diu ell que ha sigut ab les vostres serenes decisions y que per aytal motiu no gosà escusarse. No és fórmula retòrica quasi obligada en les primeres frases de parlaments consemblants, sinó una gran veritat, porque'l respecte y la correcció portats fins al sacrifici han mogut sempre la inteligencia y la voluntat d'en Miquel y Planas y, per lo tant, informan sa nodrida obra literaria que avuy mostra als nostres ulls admirats com trofeus d'altres victories. Gosan del seu proverbial respecte les idees, les persones, los textos literaris; y tots aquestos elements restan agrahits al respectuós tracte, retornantli ab escreix lo doll de simpatia que arreu va espargint aquest lluytador correcte y sumís fins dintre les més recòndites subtilitats d'un temperament animat de conviccions y propòsits irrevocables. La ploma va cedint a la temptació d'acabar l'esbós y suposo que no vos desplaui l'intent. Per la nadiua docilitat del seu caràcter era un mandrós seguidor dels camins fressats per moltes generacions inadaptades al nostre medi, fins que un dia vegé desplegar-se devant dels seus ulls lo nou món de la retrovada caracterisació

catalana, y, sumís a la veu de la patria, s'hi donà tot sencer, resolguent oblidar un passat ple d'anodins ensomnis; tant s'hi donà que sa metexa llibreria se vegé com per encant despullada de la majoria de les obres que no estaven escrites en català, pera nodrirse ab la flor del nostre passat y present literaris. Enamorat del primer, que és l'element estàtich o historial, lo possehi en molts pochys anys, convertit en un perfecte autodidacte, en lo qual la voluntat decidida supli altres elements educatius no assolibles per ella sola. Reparà que la gran Intrusa havia trenecat la vida y la obra textualista d'en Marià Aguiló y se sentí ab coratge suficient pera renusar aquell *magnum opus* restaurador de la antigüetat literaria catalana destinat a suplir los manaments bibliogràfichs de la edat d'or y la tràgica inanitat en que restaren les lletres durant lo cicle interminable de la decadencia política.

Sa convicció, àduch practicant aquell *muchísimo respeto* del irreductible batlle d'en Calderón, ja fou resolta; d'allí endevant sols les lletres catalanes, en constant ascenció, lograríen l'adjutori del fill que, coratjosament y decidida, pronuncià lo vot de consagrarse a elles, que tanta fretura senten de la nostra amor, que no poden contemplar impassibles la desviació dels nostres esforços vers el conreu d'altres literatures de tradició més ufanosa. Aquesta convicció, senyors, que comparteix la actual generació d'escriptors de Catalunya, és la rahó d'ésser y la espina da del Renaxement, y no deu qualificarse d'egoista, perquè representa un fet natural y necessari: lo de que una llengua de cercle reduhit y sa literatura d'escassa radiació, o deuen anularse voluntariament y orbitar sa carrera a l'entorn d'un astre més poderós, o han de concentrar tota sa essencia en intensificar la propria llum y ferla cada dia més neta y oviradora; tot lo demés, o sia'l règim mixte o bilingüe, conduheix a un desesperant raquitisme. La plena conciencia y'l domini en que'ns trobèm del verb català no'ns permet semblants amfibologies, que sols pogueren ésser excusables en la època dels tanteigs y dels dubtes; avuy tenim obligació de viure en la plena possessió del nostre etnicisme per la lley biològica del caràcter propi que'ns ha de tonificar y'ns ha de sostenir en les dures acomeses dels vehins y dels parents.

Mes acabaré aquí aquestes consideracions no digressives ni inoportunes, perquè contribuexen a definir lo caràcter del nostre nou company y de la present generació catalanisanta.

He dit abans que'l propòsit d'En Miquel y Planas en ajudar a la restauració del nostre passat literari fou coratjós y ara diré més: lo seu cas és tan singular en aquesta terra que podrà aduhirse com alt exemple de força de voluntat. Tot just iniciat en la nova Lley emprengué una carrera galopant vers al gran ideal que'l movia; y axò qu'en subjectes merament impulsius hauria sigut lo que vulgarment s'anomena «entrada de cavall sicilià», en lo nostre company determinà un compàs, no sols sostingut, sinó crexent en aspiracions y obres, may minvat per defalliments de cap mena; l'ideal sempre llampeguejant al devant seu, la vista reptadora contemplantlo y dexant a cada nova embranzida una fita perpètua del treball realisat.

Recordèm, senyors, la llista d'aquestos, que prompte sobrepujaràn en quantitat los del Mestre que'l precedí en la feyna.

Són sis los volums ja termenats de la que anomena *Biblioteca Catalana*, títol que deuria adjectivarse ab lo qualificatiu de *Nova*, pera distingirla de sa memorable predecessora. La forman obres tan interessants dintre de la nostra historia literaria com les antigües traduccions catalanes de *La Fiameta* de Boccacci, dels quatre llibres de *Faules d'Isop*, les estravagants del meteix fabulista frigi, les trasladades per Remici, y les faules d'Aviano, d'Alfonso, de Poggio y d'altres; la correctíssima y elegant versió catalana de la *Imitació de Jesuchrist*, feta per en Miquel Pérez segons la rara edició barcelonina del 1482, que estampà Mossèn Pere Posa; un selecte recull de obretes valencianes rotulades acertadament ab lo nom de *Cançoners satírics valencià*, que comprèn *Lo Procés de les Olives*, *Lo Somni de Joan Joan*, *La Disputa de Viudes y Donzelles*, *La Brama dels Llauradors*, *La Obra pera'ls Vells* y'l *Coloqui de Dames*. Figura en altre volum la nodrida y complerta colecció, fins ara no reunida, de les obres originals den *J. Roiç de Corella* que no detallèm pera no allargar aquesta sumaria descripció. L'últim dels volums termenats conté un curiosíssim aplech de *Llegendes de l'altra vida*, nom genèrich qu'en Miquel y Planas ha donat a la reunió de les següents que ab pacientíssim treball ha rescatat de aparent pèrdua o del oblit; tals són: lo *Viatge del Cavaller Owein al Purgatori de Sant Patrici*, traduhit del llatí per frare Ramón Ros de Tàrraga, tres versions de la *Visió de Tundal*, la *Visió de Trictelm*, lo *Viatge d'en Ramón de Perellós* al susdit Purgatori d'Ibernia, la *Aparició del esperit de Guido de Corvo*, ciutadà de Bolunya, y'l *Viatge al Infern d'en Pere Portes*.

Tres volums d'un notabilíssim *Novelari català dels segles XIV al XVIII*, està a punt d'ésser termenats ab un erudit estudi preliminar escrit a la faysó dels qu'acompanyan los cinch abans descrits. Contindràn, entre altres les noveles *Pierres de Provença*, *Jacob Xalabín*, *La filla del Emperador Contastí*, *Fronдино y Brisona*, *La filla del Rey d'Hungria*, *Paris y Viana*, *Tractat sobre Scipió y Anibal*, *Lo fill del Senescal*, *Deifira Ecatonfira*, *Rondalla de Rondalles*, *Lo Partinobles y'l Carcer d'Amor*. Altre volum quasi termenat és lo de les *Obres d'en Bernat Metge*, y té en prempsa la antiga traducció catalana de la famosa relació de gestes morals y civiques den *Valeri Màxim*, segons lo Còdech del Concell barceloní. Y ara, fins dexant de mencionar altres obres editades per tan incansable erudit, dech referirme sumariament a sa *Bibliofilia*, erudita y singular revista ahont apunta periòdicament ses impresions personals sobre fets literaris, posant a contribució los més interessants y costosos elements gràfichs.

Aquesta és la obra d'ardit apostolat literari que va realisant lo nou company. L'Aguiló, ab llàgrimes als ulls, ab aquelles llàgrimes que tan sovint fluhien quan comprovava l'expandiment de sa obra restauradora, hauria benehit ab joya patriarcal la dura empresa del seu continuador.

Y ja que novament retrèch al Aguiló, no serà inútil fixar les analogies y diferencies entre ell y en Miquel y Planas. Tota la honor de vident, d'iniciador, de patriarca, de poeta refinat y de possehidor quasi exclusiu del verb català sia tributada al literat més eximi que ha produhit la illa daurada després den Ramón Lull; mes ara considerèm sols en ell al exhumador de vells textos literaris, part no despreciable de ses aptituts convertides vacilantment en obres.

Aquestes, representades en primer terme per los dotze volums de sa *Biblioteca Catalana*, revelan més al literat que al erudit bibliófil, tant en la selecció dels textos com en los breus comentaris de sa cullita; mentres que en Miquel y Planas alligonat en la moderna hermenèutica literaria s'ampara del vell text com document històrich que te una fitxa o casilla ben determinada; sab retornarli sa qualitat originaria ab les distintes hipòtesis de ses variants y sab, además, ilustrarlo exegètica y documentalment ab lo resultat d'una pacientíssima investigació feta en los llibres y en los arxius. L'Aguiló, literat abans qu'erudit, no vacilava en corretgir lo vell text devant d'una variant més literaria o de vegades devant de son instint meravellós; en

Miquel, més austerament textualista, anota ab llovable fidelitat les variants. Aquest és lo modern sistema, lo que potser l'Aguiló avuy hauria observat. Quan en Miquel desenrotlli junt ab sa severa y pacient condició de comentarista, lo talent sintètic de definidor y evocador de passades èpoques y ambents culturals (qualitat altíssima de que fretura la moderna escola catalana), podrèm considerarlo com historiador literari perfecte.

Y veus aquí quasi perfilada la figura espiritual y literaria del qui des d'avuy serà company nostre meritíssim. Podríam resumirla dihent que en Miquel y Planas, mesurada y fredament en apariència, treballa sense parar y ab evident sacrifici mogut per ses entusiastes conviccions de catalanista a ultrança y que en son treball tant com en son tracte personal, sab guardar tota mena de respectes als enèmichs y als indiferents, pot-ser més que als metexos companys, tàctica subtil del seu apostolat literari que de passada, y pot-ser inconscientment, va donantli cada dia més renom y guanyantli noves simpaties dintre y fora del camp de les lletres catalanes.

Y ara que parlant del amich he presentat al company, permeteu que per motius de discreció m'escusi de dirvos lo meu parer respecte del tema que ha escullit pera la present solemnitat acadèmica y de la manera clara y atildada com ha sabut explicar-lo. ¡Tant de-bò son nou punt de vista sobre la magna qüestió que des de'ls temps del agosarat mercedari Tirso de Molina, fins als nostres d'en Menéndez y Pelayo ha ocupat a ingenis tan alts com Molière, Mozart, Lord Byron, Goldoni, Zamora, Dumas y Zorrilla, y ha preocupat a tots los grans crítichs del món, la opinió dels quals se proposa sintetisar l'ardit investigador italià Arthur Farinelli; tant-de bò, repetesch, que aquest nou punt de vista d'en Miquel y Planas, tinga la virtut d'aclarir la qüestió nebulosa encara dels orígens del famós *D. Juan Tenorio*, lo personatge abjecte y teatral que per lleys de misteriosa psicologia ha sabut commoure la sensibilitat de tots los públichs del món y especialment los d'Espanya, ja des de la aparició de *El Burlador de Sevilla*, cabalment en los dies de tristesa tardoral que la Esglesia consagra als creyents qui foren.....

RF-5-40